

Editori
Pr. Ion Vicovan Pr. Paul-Cezar Hârăoanu
Emilian-Iustinian Roman

COMUNIUNE EUHARISTICĂ ȘI
TRĂIRE FILOCALICĂ

Volumul cuprinde comunicările științifice susținute în cadrul Simpozionului Internațional *Comuniune euharistică și trăire filocalică* – Iași, 15-17 mai 2014.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Comuniune euharistică și trăire filocalică / ed.: pr. Ion Vicovan, pr. Paul-Cezar Hârlăoanu, Emilian-Iustinian Roman ; carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. - Iași : Doxologia, 2015

Bibliogr.

ISBN 978-606-666-418-9

I. Vicovan, Ion (ed.)

II. Hârlăoanu, Paul Cezar (ed.)

III. Roman, Emilian-Iustinian (ed.)

IV. Teofan, mitropolit al Moldovei și Bucovinei

281.9

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor aparține integral autorilor.

Editori
Pr. Ion Vicovan   **Pr. Paul-Cezar Hârăoanu**
Emilian-Iustinian Roman

COMUNIUNE EUHARISTICĂ ȘI TRĂIRE FILOCALICĂ

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2015

Cuprins

Prin Euharistie și Filocalie către o viață plină de sens și bucurie	
† TEOFAN, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei	9
Cuvânt înainte	
Pr. prof. dr. Ion VICOVAN	12
<i>Secțiunea I</i>	
<i>In memoriam Dumitru Stăniloae</i>	
„Bucurați-vă că sunteți într-un adevăr!”	
† ANDREI, Mitropolitul Clujului, Maramureșului și Sălajului	31
Părintele Dumitru Stăniloae – Itinerar filocalic	
Pr. lect. univ. dr. Gheorghe HOLBEA	33
Terminologia euharistică în cuprinsul <i>Filocaliei Românești</i> a Părintelui Dumitru Stăniloae: concepte și înțelesuri	
Drd. Alexandru PRELIPCEAN	52
<i>Secțiunea a II-a</i>	
<i>Sfânta Taină a Mărturisirii și comuniunea euharistică a Bisericii</i>	
Sfânta Euharistie – Taina unității Bisericii. Contribuții ortodoxe la nivel inter-creștin internațional	
Pr. prof. univ. dr. Viorel IONIȚĂ	69
Comuniune liturgică cu Dumnezeu și comuniune cu Dumnezeu în isihasm	
Episcop CLIMENT de Irpeni	83
The Eucharist as basis of godliness in the tradition of the Holy Fathers	
Archimandrite Teofan MADA	89
Eucharistic sacrament in the theology of Saint Cyril of Alexandria	
PhD. Vasile CRISTESCU	106
De la Golgota la altar. Comuniune euharistică și sfințenie la Sfântul Chiril al Ierusalimului	
Diac. asist. dr. Florin Toader TOMOIOAGĂ	118
Euharistia Bisericii și conștiința euharistică a creștinilor	
Pr. prof. univ. dr. Gheorghe POPA	131
Importanța Euharistiei și ascetica în gândirea ortodoxă contemporană	
Prof. Serghei BORTNIK	137

Filocalia și Sfânta Liturghie	
Pr. conf. univ. dr. Konstantinos KARAI SARIDIS	145
Fenomenologia Sfintei Euharistii: participare și distanță	
Lect. univ. dr. Nicolae TURCAN	162
Episcopul martir Nicolae Popovici al Oradei – un exeget al fundamentării epiclezei euharistice	
Pr. prof. univ. dr. Nicolae CHIFĂR	169
Holy Eucharist Nowadays: Pastoral-Spiritual Prolegomena	
Fr. Adrian Lucian DINU	180
Euharistia în iconografia ieșene	
Asist. drd. Bogdan COJOCEA, Lect. dr. Georgeta MERIȘOR DOMINTE, Lect. dr. Stelian ONICA, Asist. dr. asoc. Petru SOFRAGIU, Asist. drd. Vasile TUDOR, Lect. dr. Marina VRACIU.....	189
Reforming Eucharistic practices; reshaping tradition. Partaking in the sacraments of the Eucharist and confession in the Orthodox Church of Finland since 1970	
Prof. Pekka METSO	216
L'Eucharistie selon Vatican II	
Prof. Joseph FAMERÉE	242
Aspecte pastorale privind relația duhovnic-penitent înainte, în timpul și după oficierea Tainei Mărturisirii	
Pr. prof. univ. dr. Viorel SAVA	252
Terminologia liturgică în <i>Peregrinatio Egeriae ad loca sancta</i>. Studiu lingvistic	
Prof. univ. dr. Traian Diaconescu	271
Sfânta Taină a Mărturisirii – modalitate de evaluare sinceră a omului în fața lui Dumnezeu	
Conf. univ. dr. Carmen-Maria BOLOCAN	303
<i>Secțiunea a III-a</i> <i>Trăire filocalică și filantropie</i>	
Tradiția isihastă și fundamentul ei în teologia Sfântului Grigorie Palama	
Pr. dr. Roger CORESCIUC	321
Ipostaze ale trupului omenesc în scrierile filocalice	
Pr. Cristian-Alexandru BARNEA	332
Misterul euharistic și viața duhovnicească la Părinții Filocalici și arhim. Sofronie Saharov	
Ierom. Nathanael NEACȘU	353
Filocalie și filantropie la Sfântul Paisie Velicicovschi	
Pr. prof. univ. dr. Ion VICOVAN	364

Teognosie în scrierile filocalice	
Pr. prof. univ. dr. Gheorghe PETRARU	380
Paisianismul la Mănăstirea Neamț	
Arhim. drd. Benedict SAUCIUC	397
Mitropolitul Iacov Stamati și mănăstirea Neamț	
Pr. lect. univ. dr. Daniel NIȚĂ-DANIELESCU	411
<i>Secțiunea a IV-a</i>	
<i>Miscellanea</i>	
Răsplata în opera Sfântului Ioan Gură de Aur	
Pr. prof. univ. dr. Constantin RUS	439
Compozitorul Ivan Moody la 50 de ani - „Supplication for Peace”	
Pr. asist. Gabriel I. NASTASĂ	457
Lista autorilor	473

Prin Euharistie și Filocalie cătore o viață plină de sens și bucurie

† Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Omul zilelor noastre este din ce în ce mai profund hăituit de fantoma golului lăuntric, a disperării și tristeții, a plictiselii în mod deosebit.

În fața unei astfel de situații care definește tot mai mult și tot mai numeroși oameni, Biserica Îl mărturisește pe Hristos – „Calea, Adevărul și Viața” – Singurul aducător de sens, lumină și bucurie.

Hristos este mărturisit lumii spre cunoaștere prin trăire, în realitatea euharistică și filocalică a prezenței Sale. Împărtășirea cu Trupul și Sângele Domnului, pe de o parte, și harul dobândirii frumuseții dumnezeiești prin starea de pocăință și bucurie, pe de altă parte, oferă înfometatului de sens și însetatului de bucurie al zilelor noastre pâinea cea spre ființă și apa cea vie.

Îmbinarea armonioasă între viața axată pe Euharistie și dobândirea stării de liniște lăuntrică prin rugăciunea din fiecare moment al vieții deschide omului calea spre plinătate, autenticitate și bucurie. Cele două aripi care-l ajută pe om să străbată văzduhul acestei vieți și pătrunderea în veșnicie sunt Euharistia și „starea de prezență ca o continuă țâsnire către Dumnezeu”¹, cum mărturisea Părintele Arsenie Papacioc. Împărtășirea cu Sfintele Taine, prin care se realizează „un schimb de vieți între om și Dumnezeu”², și „totala afundare în Dumnezeu”³ prin rugăciune în răstimpul dintre două Liturghii creează ambianța adecvată unei existențe pline de Dumnezeu și de creația Sa.

Mărturisirea Părintelui Miron Mihăilescu, un preot de parohie de lângă Sibiu, arată posibilitatea descoperirii drumului care duce spre viețuirea într-o adevăr, fără teama de a greși: „Între o împărtășanie și următoarea, hrana noastră este chemarea «Doamne», venită din adânc,

---

¹ *Ne vorbește Părintele Arsenie*, vol. 2, text îngrijit de Pr. Ioanichie Bălan, Ed. Mănăstirea Sihăstria, 2010, p. 37.

² Arhim. Zaharia Zaharou, *Lărgiți și voi inimile voastre*, trad. M. Mariam Vicol, Ed. Reîntregirea, 2009, p. 139.

³ Arhim. Sofronie Saharov, *Nașterea întru Împărăția cea neclătită*, trad. din limba rusă de Ierom. Rafail Noica, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2003, p. 21.

rostită neîncetat nu prin cuvinte, ci ca o stare permanentă a inimii ce-L recunoaște uimită pe Dumnezeu, și numai pe El, în toate. Acest «Doamne» este un fel de cântare continuă a inimii, de admirație și mulțumire, încredințarea că El e veșnic cu noi⁴. Părintele Miron vorbește despre „rugăciunea inimii, suspinul continuu al inimii”, care umplu viața omului între împărtășirea cu Hristos euharistic care a avut loc și cea care urmează să vină: „Canonul, cuprinzând rugăciunile dinainte și după Sfânta Împărtășanie, e o stare de fapt a inimii omului în fața lui Dumnezeu, clipă de clipă, nu numai când ne împărtășim. Aici cel mai important rol îl are rugăciunea inimii, suspinul continuu al inimii care se dorește a fi umplută cu Hristos, nesuferind să bată singură, în gol. Starea de canon e starea de fiecare clipă. În fiecare clipă, de dimineața până seara, am în vedere că sunt împărtășit și, de cu seară, îmi vine râvna să repet împărtășirea și mâine, ca să pot trăi și mâine. Deja, seara, mă preocupă grija ca mâine să nu rămân neîmpărtășit. De dimineață până seara am tot mulțumit lui Dumnezeu, iar seara mă pregătesc pentru o nouă împărtășire. Asta e o stare de spirit care trebuie să fie continuă.”⁵

Dacă aceasta este percepția unui preot, cu familie și enoriași trăitori în tumultul vieții de cetate, cu atât mai mult viețuitorii pustiei au fost pătrunși de acest adevăr. Sfinții Calist și Ignatie Xanthopol, vorbind despre „împărtășirea și cuminecarea continuă”, mărturisesc despre „mărirea bunătăților” duhovnicești care izvorăsc din Dumnezeiasca Liturghie: „Nimic nu ne ajută și nu contribuie așa de mult la curățirea sufletului și la luminarea minții, și la sfințirea trupului, și la prefacerea amândurora spre o stare mai dumnezeiască și la nemurire, ba și la biruirea patimilor și a demonilor sau, mai potrivit spus, la unirea cu Dumnezeu cea mai presus de fire, ca împărtășirea și cuminecarea continuă, cu inimă și simțire curată, pe cât e cu putință omului, cu preacuratele și nemuritoarele și de viață făcătoarele Taine, cu însuși cinstitul Trup și Sânge al Domnului și Dumnezeului, și Mântuitorului nostru Iisus”⁶.

Părintele Dumitru Stăniloae, sub egida căruia se desfășoară această întâlnire, pornind de la mărturisirea Sfinților Calist și Ignatie din Filocalie, spune că: „Nu numai prin iubire ca simțire se susține comuniunea în Biserică, oricât ar accentua unii aceasta, ci și printr-o putere obiectivă, ontologică, dumnezeiască, ce ne vine prin Trupul lui Hristos”⁷.

⁴ Părintele Miron Mihăilescu, *Vorbește Dumnezeu*, Ed. Christiana, București, 2005, p. 232.

⁵ *Iubind ca Dumnezeu. Liturghii după Liturghii cu Părintele Miron Mihăilescu*, Ed. Christiana, București, 2004, pp. 259-260.

⁶ *Filocalia sau Culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. VIII, traducere, introduceri și note de Dumitru Stăniloae, Ed. Humanitas, București, p. 190.

⁷ *Ibidem*, notă la p. 192.

Euharistia și iubirea de frumosul dumnezeiesc, manifestate în nenumărate ipostaze, susțin viața omului întru adâncime, înălțime și cuprindere. Una fără cealaltă sunt de neconceput în viața căutătorului de Hristos. Prezența lor în viața omului, adâncirea în ele, receptivitatea pentru a fi pătruns de ele, dorul după acestea oferă răspunsul, arată calea, deschid perspectiva autenticității existenței aici ca pregustare a veșniciei de dincolo.

Cuvânt înainte

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dimitrie Stăniloae” din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași a organizat și în acest an, 2014, tradiționalul simpozion internațional pe subiecte de mare interes teologic.

Având în vedere, pe de o parte, tema omagială rânduită de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, „Euharistia”, iar pe de altă parte împlinirea a 220 de ani de la mutarea la viața veșnică a Cuviosului Paisie Velicicovschi, dezbaterile simpozionului Facultății noastre a cuprins ambele subiecte. Astfel tema simpozionului din anul mântuirii 2014 a fost „Comuniune euharistică și trăire filocalică”.

Cele două teme, deși diferite, au o strânsă legătură, întrucât lectura și trăirea scrierilor filocalice conduc, întâi de toate, spre Sfânta Euharistie, spre comuniunea cu Hristos și a oamenilor între ei. Mai mult chiar, citirea operelor Sfinților Părinți ajută la o mai bună înțelegere a importanței și folosului Sfintei Împărtășanii, dar și la creșterea dorului după Împărtășirea cu Hristos euharistic.

Scopul principal al acestui simpozion, ca de altfel și al celor de până acum, a fost acela ca temele dezbătute în cadrul lucrărilor simpozionului, în urma referatelor susținute și discuțiilor purtate, să primească, pe cât posibil, un nou impuls pentru gândirea teologică, precum și un duh nou pentru viața creștină.

Adăugăm și faptul că simpozionul din acest an, ca și cel de anul trecut, precum și cele ce vor urma cu ajutorul lui Dumnezeu, a fost pus sub egida „Dimitrie Stăniloae”, acum având loc cea de-a doua ediție.

Organizat în colaborare cu Centrul de Cercetare (în Teologie) „Filaret Scriban” al Facultății, cu Centrul eparhial Iași, lucrările simpozionului s-au desfășurat, cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Mitropolit Teofan, la Iași, în zilele de 15-17 mai.

Manifestarea a fost deschisă în mod oficial în Aula „Mihai Eminescu” a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași de către subsemnatul. În cuvântul rostit cu acest prilej, am evidențiat importanța subiectelor propuse spre dezbateri, precum și nădejdea în roadele (teoretice și practice) acestuia pentru gândirea și trăirea creștină.

Lucrările simpozionului au fost binecuvântate de prezența și cuvântul Înaltpreasfințitului Părinte Mitropolit Teofan intitulat: „Prin Euharistie și Filocalie către o viață plină de sens și bucurie”.

În intervenția sa, Părintele Mitropolit a arătat că într-o lume în care omul „este din ce în ce mai profund hăituit de fantoma golului lăuntric, a disperării și tristeții, a plictiselii în mod deosebit, Biserica Îl mărturisește pe Hristos – «Calea, Adevărul și Viața» – Singurul aducător de sens, lumină și bucurie”. Mai departe Părintele Mitropolit susține că tocmai Sfânta Împărtășanie și Filocalia sunt adevăratele remedii pentru curmarea dramei omului postmodern: „împărtășirea cu Trupul și Sângele Domnului, pe de o parte, și harul dobândirii frumuseții dumnezeiești prin starea de pocăință și bucurie, pe de altă parte, oferă înfometatului de sens și însetatului de bucurie al zilelor noastre pâinea cea spre ființă și apa cea vie”. Citând mari duhovnici mai noi (arhim. Arsenie Papacioc, arhim. Zaharia Zaharou, arhim. Sofronie Saharov, pr. Miron Mihăilescu, precum și pe marele teolog Dumitru Stăniloae) sau părinți filocalici (Calist și Ignatie Xanthopol), Arhipăstorul Moldovei concluzionează că „Euharistia și iubirea de frumosul dumnezeiesc, manifestate în nenumărate ipostaze, susțin viața omului întru adâncime, înălțime și cuprindere. Una fără cealaltă sunt de neconceput în viața căutătorului de Hristos”.

La deschiderea acestui eveniment academic a mai participat, cu un mesaj, și delegatul Domnului Rector al Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Prof. univ. dr. Ovidiu-Gabriel Iancu, prorectorul responsabil cu Programele de Master și de Doctorat din cadrul celei mai vechi universități moderne din România.

După alocuțiunile oficiale, corul bărbătesc „Mitropolit Iosif Naniescu” al Facultății de Teologie a susținut prima parte a Concertului „Lăudați pe Domnul”, ajuns deja la ediția a VI-a, piesele interpretate fiind de factură religioasă.

A urmat, apoi, conferința susținută de către Preacucernicul Părinte Viorel Ioniță, Profesor asociat al Facultății de Teologie „Justinian Patriarhul” din București, Consilier Patriarhal onorific, care a deschis astfel șirul referatelor din cadrul simpozionului. Conferința prezentată de Părintele Profesor Viorel Ioniță s-a intitulat „Contribuții ortodoxe cu privire la Taina Sfintei Euharistii în context intercreștin pe plan mondial”. În continuare, corul facultății a susținut cea de-a doua parte a concertului, aceasta având un conținut patriotic-popular.

Lucrările simpozionului au continuat în zilele următoare, 16 și 17 mai, în Sala „Studium” a Facultății de Teologie „Dumitru Stăniloae”. O (primă) urmare concretă a acestui simpozion o constituie apariția

volumului de față, el având titlul manifestării academice: „Comuniune euharistică și trăire filocalică”.

Volumul, structurat în trei secțiuni, cuprinzând cea mai mare parte dintre contribuțiile participanților la acest eveniment academic, nădărdăm să reprezinte o modestă contribuție la cercetarea teologică românească.

Prima secțiune, *In memoriam* Dumitru Stăniloae, conține o scurtă și semnificativă evocare a Părintelui Dumitru Stăniloae semnată de Înaltpreasfințitul Andrei, Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului și Mitropolitul Clujului, Maramureșului și Sălajului. Intitulată „Bucurați-vă că sunteți într-o adevăr”, evocarea „sentimentală”, cum o califică autorul, îl prezintă pe Părintele Stăniloae ca având „chip blajin și luminat” care amintește de „icoanele isihaiștilor bizantini”. Părintele Mitropolit face trimitere la întâia întâlnire cu Părintele Dumitru Stăniloae, prin anii 1970, timp în care era „student laic în București”. Fiind „fascinat” de teologie, un student teolog l-a invitat să-l „asculte” pe Părintele Stăniloae. Prima impresie despre marele profesor a fost aceea că avea un chip „liniștit și blând” și că „vorbea moderat”, „din suflet și cu convingere”. L-a „uimit”, de asemenea, apropierea pe care o avea „nu numai de somitățile teologice, ci și de credincioșii simpli și cu multă evlavie”. Mai târziu, evocă Părintele Mitropolit, ajungând student la Institutul Teologic Universitar din Sibiu și auzind că vine Părintele Stăniloae, l-a înconjurat „cu mult drag”, rugându-l să adreseze câteva cuvinte studenților, în capelă. Deși nu le-a spus multe, Părintele Mitropolit a reținut apoftegma cu care a încheiat cuvântul: „Bucurați-vă că sunteți într-o adevăr”! Ulterior, devenind preot în Turda, autorul l-a vizitat de mai multe ori „la căsuța lui de pe strada Cernica” unde trăia cu „prezbitera Maria, care se comporta ca o măicuță”. În vremea aceea lucra la al zecelea volum din *Filocalie*, fiind preocupat de „modul în care abordarea teologică poate deveni duhovnicească”. Ultima „întâlnire” a avut loc în 1993, la catafalcul lui, chipul Părintelui Stăniloae fiind „senin, ca un sfânt”. În continuarea evocării sale, Părintele Mitropolit îl prezintă pe Părintele Dumitru Stăniloae ca „mărturisitor”, întrucât a petrecut cinci ani în închisorile comuniste pentru motivul că „a participat la activitățile mișcării Rugul Aprins”. Autorul afirmă, în finalul evocării, că „activitatea dușmănoasă” era de fapt „o preocupare duhovnicească de cea mai înaltă ținută, iar colaborarea la Gândirea nu avea nimic legionar”, scrisul său fiind „elevat, duhovnicesc și, uneori, naționalist”.

A doua contribuție dedicată Părintelui Stăniloae este semnată de Părintele lector dr. Gheorghe Holbea de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din cadrul Universității din București. Intitulat „Părintele Dumitru Stăniloae – itinerar filocalic”, referatul începe cu un citat al Părintelui Dumitru Stăniloae despre locurile în care l-a căutat pe

Dumnezeu (la oamenii din satul său, în cărți și în simboluri) și cum L-a descoperit în scrierile Sfinților Părinți ai Bisericii. După cum o arată și titlul, autorul evidențiază în referatul său preocuparea Părintelui Stăniloae pentru învățătura Sfinților Părinți și, plecând de la ei, în ce măsură aceasta poate fi „asumată și valorizată încât să fie actuală și să răspundă cerințelor omului recent”. În urma unei profunde analize în acest sens, autorul afirmă, cu dovezi, că „opera părintelui Stăniloae reprezintă modelul theologisirii autentice, în care duhul patristicii răsăritene este tălmăcit omului epocii noastre într-un mod care înseamnă: fidelitatea creatoare față de trecut, imperativele lumii contemporane și perspectiva eshatologică”. La acestea, autorul adaugă, citându-l pe teologul A.M. Allchin, „caracteristica dominantă a teologiei Părintelui Dumitru Stăniloae este spiritul ei de sinteză” a trei elemente: „teologia dogmatică, spiritualitatea filocalică și dialogul cu literatura, poezia, cultura în general”. Subliniind impactul deosebit al traducerii Filocaliei, citându-l pe teologul englez Andrew Louth, autorul afirmă că aceasta (filocalia) a determinat o dublă receptare: fizică și noetică. În continuare, după ce face o incursiune în istoria Filocaliei, părintele profesor Holbea se oprește asupra Filocaliei românești, opera părintelui Dumitru Stăniloae, care a tradus „peste 10.000 pagini filocalice, din care 4.000 de pagini sunt texte traduse de teologul român pe lângă textele clasice ale Filocaliei grecești”. Și tocmai pentru această excepțională contribuție Andrei Pleșu îl numește pe Părintele Stăniloae „omul instituție”. Autorul referatului, după ce realizează o prezentare istorică a apariției Filocaliei românești, subliniază importanța acesteia citându-i pe marii teologi și oameni de cultură care s-au pronunțat asupra ei. Astfel, îi citează pe Diac. Ioan Ică jr., Emil Cioran, D. Neeser, cel din urmă, de pildă, afirmând că „opera părintelui Stăniloae, chiar în formele ei cele mai sistematizate, este doxologie și rugăciune”. În partea a doua a referatului, autorul evidențiază „câteva caracteristici ale teologiei Părintelui Stăniloae”, ele constituind „direcțiile-testament” ale gândirii marelui teolog român, pe care, insistă autorul, „teologia contemporană va trebui să le valorifice permanent în scopul de a oferi o teologie autentică ce respiră duhul patristic și este, deopotrivă, capabilă să răspundă nevoilor duhovnicești ale omului vremurilor noastre”. Ultimul aspect prezentat de părintele Holbea este „omul îndumnezeit al Filocaliei vs. omul inuman al ideologiilor”, ambele mișcări (iluminismul, „cu întregul lui cortegiu de ideologii”, și neo-isihasmul ortodox) apărute pe scena europeană în veacul al XVIII-lea au încercat să definaască omul de pe poziții distincte.

Ultimul referat al acestei secțiuni a fost cel al domnului Alexandru Prelipcean, ostenitor asociat al facultății noastre cu preocupări în domeniul teologiei Părintelui Stăniloae. În referatul intitulat „Terminologia

euharistică în cuprinsul Filocaliei românești a Părintelui Dumitru Stăniloae: concepte și înțelesuri”, autorul încearcă să ofere cititorului o paletă largă de termeni sinonimici ai conceptului de „Euharistie”. Autorul este preocupat să vadă în ce manieră a fost receptată de către marele teolog român terminologia biblică în cadrul scrierilor de natură ascetico-mistice. De asemenea, autorul încearcă să sondeze termenul în sine și în cadrul notelor de subsol, redactate de Părintele Dumitru Stăniloae.

Secțiunea a doua a volumului simpozionului, pusă sub genericul „Sfânta Taină a Mărturisirii și comuniunea euharistică a Bisericii”, este deschisă de referatul părintelui profesor Viorel Ioniță. Intitulat „Sfânta Euharistie – Taina unității Bisericii. Contribuții ortodoxe la nivel intercreștin internațional”, referatul părintelui profesor, posesor al unei însemnate experiențe în dialogul teologic, debutează cu descrierea conceptului de „noua sinteză patristică”, sintagmă utilizată de preotul George Florovsky „încă din deceniul al 3-lea al secolului trecut”. De aici s-a ajuns la conceptul de „eclesiologie euharistică”, „născut din preocupările biblice și patristice” ale părintelui Nicolae Afanasiev de la Institutul Sfântul Serghie din Paris, care a fost influențat de Serghei Bulgakov „în legătură cu centralitatea Sfintei Euharistii în viața Bisericii”. În viziunea sa, diversele sisteme de eclesiologie pot fi reduse la două: eclesiologia universală (își are originea în teologia Sfântului Ciprian) și eclesiologia euharistică. Astfel, Nicolae Afanasiev se „înscrisse printre teologii ortodocși care au contribuit la ceea ce se numește eclesiologia Bisericii locale, una din contribuțiile majore ale teologiei ortodoxe la dezbaterile eclesiologice la nivel internațional pe parcursul secolului al XX-lea”. O altă contribuție importantă la eclesiologia euharistică ortodoxă a adus-o mitropolitul de Pergam Ioannis Zizioulas, „care s-a făcut cunoscut pe plan internațional prin sublinierea rolului episcopului atât în calitate de protos al Sfintei Euharistii, cât și de garant al succesiunii apostolice și al comuniunii Bisericilor locale întreolaltă”. Între teologii ortodocși preocupați de eclesiologia euharistică se numără și Părintele Dumitru Stăniloae, acesta criticând „pe drept cuvânt eclesiologia euharistică, despre care spunea că îi lipsește dimensiunea sobornicității” și pe care marele teolog român a expus-o „în forma unei sobornicități deschise”, precum și prin precizarea că „oricât de importantă ar fi Sfânta Euharistie pentru definirea Bisericii, ea nu poate să exprime singură întreaga taină a Bisericii”. În partea a doua a referatului, părintele profesor Viorel Ioniță subliniază influența pe care teologii ortodocși (în special Nicolae Afanasiev) au exercitat-o atât asupra eclesiologiei romano-catolice (în documentele Conciliului II Vatican), cât și asupra eclesiologiei altor Biserici (Biserica Angli-

cană, Biserica Veche Catolică și Bisericele protestante). În finalul referatului, autorul amintește și de lucrările celei de-a 25 Conferințe teologice interconfesionale desfășurată la Institutul Teologic de grad Universitar din București (1975) și de contribuția adusă de teologii români (părintele Dumitru Stăniloae și părintele Dumitru Radu) la această esențială problemă teologică.

Următorul referat a fost cel al Preasfințitului Climent de Irpeni, Vicar al Mitropoliei de Kiev. Sub titlul „Convorbirea cu Dumnezeu în Liturghie, convorbirea cu Dumnezeu în isihasm”, autorul, în debutul referatului scoate în evidență faptul că creștinul în general și ascețul în special, au căutat ca „în viața lor să se asemene lui Hristos”. Plecând de la învățătura Sfântului Teofan Zăvorâtul, care face distincție între lucrarea „materialnică sau viața îmbunătățită” și lucrarea „lăuntrică sau viața contemplativă”, referentul dezvoltă conceptul de viață contemplativă, cea care face și obiectul Filocaliei, tema principală a acesteia fiind practica rugăciunii isihaste. În elaborarea temei de față, autorul citează din Georges Florovsky, Sfântul Grigorie Teologul, Sfântul Ioan de Kronstadt, Sfântul Chiril al Ierusalimului ș.a. Referindu-se la exprimarea dragostei față de Dumnezeu și la unirea cu Acesta, autorul afirmă că „cel mai înalt mijloc este Taina Euharistiei”, aceasta fiind apogeul trăirii creștine, superioară rugăciunii isihaste: „dacă în isihasm noi ne unim numai cu Dumnezeu, în Taina Euharistiei noi ne unim încă și unul cu altul și așa ne unim în Unicul Trup al lui Hristos”, deoarece în „Euharistie nevăzută, dar cu adevărat se deschide plinătatea Bisericii, fiecare liturghie fiind săvârșită în comuniune cu întreaga Biserică”.

Despre „Sfânta Euharistie ca bază a gândirii în tradiția Sfinților Părinți” a scris arhim. Teofan Mada de la Tacultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității din Arad. În contribuția sa, autorul afirmă că teologia euharistică a cunoscut o dezvoltare semnificativă în urma controverselor antiariene. Apărătorii Ortodoxiei, referindu-se la rolul esențial al Trupului lui Hristos în cadrul operei de mântuire, au insistat să atragă atenția cu privire la necesitatea împărtășirii euharistice, cu Trupul și Sângele Domnului. În studiul său, autorul s-a oprit asupra celor mai reprezentativi Sfinți Părinți de până la Sfântului Grigorie Palama. Învățăturile Sfinților Chiril al Alexandriei, Grigorie de Nyssa, Ioan Gură de Aur, Maxim Mărturisitorul, Ioan Damaschin și Nicolae Cabasila sunt de o importanță specială în problemă euharistică.

Dacă autorul de mai sus s-a inspirat în referatul său din scrierile mai multor Sfinți Părinți ai Bisericii, profesorul Vasile Cristescu, din cadrul facultății noastre, abordează Taina Sfintei Euharistii doar în lumina

scrierilor Sfântul Chiril al Alexandriei. În prezentarea sa, „Taina Euharistiei în teologia Sfântului Chiril al Alexandriei”, autorul afirmă că în operele teologice în care abordează tema unirii credincioșilor cu Hristos prin Taina Euharistiei, Sfântul Chiril nu se limitează doar la tratarea strictă a acesteia, ci leagă împreună cele trei modele ale unității: unitatea celor trei persoane divine, unirea Cuvântului cu Trupul Lui, și unitatea credincioșilor cu Dumnezeu și între ei laolaltă. Este afirmată cu putere atât prezența reală a lui Hristos în Euharistie, cât și prezența Duhului Sfânt în ea, argumentând-o și explicând-o cu multe trimiteri din Sfânta Scriptură. Persoanele lui Hristos și a Duhului Sfânt sunt astfel văzute ca indisolubil unite și în Taina Sfintei Euharistii. Prezența personală și lucrarea Duhului Sfânt în Euharistie este premiza unei noi uniri, în care trupul lui Hristos se amestecă cu trupul credincioșilor, aceștia devenind la rândul lor uniți nu numai sufletește, ci și cotrupești.

O abordare importantă a temei simpozionului o reprezintă referatul părintelui diac. Florin Teodor Tomoioagă, el fiind elaborat pe baza teologiei Sfântului Chiril al Ierusalimului. Cu titlul „De la Golgota la altar. Comuniune euharistică și sfințenie la Sfântul Chiril al Ierusalimului”, autorul dezvoltă tema Sfintei Euharistii în mai multe puncte. După ce se referă, mai întâi, la Catehezele Sfântului Chiril în general, apoi la „lucrarea răscumpărătoare a lui Hristos” (demnitatea arhierescă a lui Hristos, necesitatea și rostul întrupării, răscumpărarea prin jertfa și moartea lui Hristos), autorul intră în subiectul propriu-zis prin abordarea „raportului dintre taina răscumpărării și Sfintele Taine ale Bisericii”, în general, după care aprofundează subcapitolul „Euharistia-Taină a comuniunii și a sfințeniei”. Prin această Sfântă Taină, subliniază autorul, „creștinul nu doar participă la un anumit eveniment soteriologic, ci Îl primește în sine pe Hristos. De la statutul de participant la evenimentele mântuirii, creștinul trece la cel de hristofor, ...consecința finală a împărtășirii este însă unirea desăvârșită cu Hristos”, Euharistia fiind „sub toate aspectele și Taină a sfințeniei”. Autorul menționează și un element, se pare unic la Sfântul Chiril al Ierusalimului, anume prezența unei „anti-euharistii”, ea fiind constituită, în viziunea Sfântului Chiril, de „divertismentul lumii antice: teatrul, cursele de cai, vânătoarea și sărbătorile păgâne, la acestea din urmă consumându-se carne, pâine sau alte feluri de mâncare, pângărite prin invocarea demonilor”. În finalul celei de-a cincea Cateheze, Sfântul Chiril face îndemnul către creștini de a nu renunța la „darul sfânt al Euharistiei”: „Să nu vă despărțiți de Împărtășire, ca nu cumva, din pricina întinăciunii păcatelor, să vă lipsiți de aceste sfințite și duhovnicești Taine”. Autorul își încheie referatul concluzionând că „Euharistia,

ca Taină a comuniunii și sfințeniei este cea care realizează prin excelență actualizarea Crucii și Învierii în viața fiecărui creștin, transformându-l într-un hristofor, într-un purtător de Hristos”.

Un interesant referat pe tema simpozionului este cel al părintelui profesor Gheorghe Popa. Sub titlul „Euharistia Bisericii și conștiința euharistică a creștinilor” autorul arată, în introducere, că „procesul de secularizare a influențat profund sensibilitatea, vocația și conștiința noastră eclesială”, în sensul că, potrivit afirmației unui teolog grec (Christos Yannaras), „mulți creștini sunt prezenți în biserică fără să aibă conștiința că formează o comunitate euharistică”. În tratarea propriu-zisă a temei, autorul abordează trei idei principale: relația dintre Euharistie și Biserică (dezvoltă problema instituirii Sfintei Euharistii și a constituirii Bisericii), prezența euharistică a lui Hristos în Biserică și conștiința euharistică a creștinilor (aici îl citează pe Sfântul Apostol Pavel, care vorbește de Trupul tainic al lui Hristos, și pe Sfântul Ioan Gură de Aur, care afirma că „o conștiință euharistică autentică nu separă niciodată altarul euharistic al Bisericii, de altarul euharistic al fiecărei inimi hristofore și pnematofore”: „între cap și trup nu există nici un interval; dacă ar exista un asemenea interval atunci capul nu ar fi cap și trupul nu ar fi trup”) și conștiința euharistică a creștinilor în orizontul crontradițiilor istoriei. În această ultimă parte, autorul, după ce arată că această conștiință (euharistică) a creștinilor s-a născut în „sânul contradicțiilor unei istorii marcată de păcat, în orizontul puterii constrângătoare a Imperiului Roman, răspândindu-se ca o stare de spirit în întregul imperiu”, citând din Epistola către Diognet, subliniază modul de viață de o aleasă și înaltă trăire a creștinilor din primele secole, model conștiinței euharistice a Bisericii spre care trebuie să tindem și astăzi.

Profesorul Serghei Bortnik de la Academia Teologică „Petru Movilă” din Kiev a susținut referatul cu titlul „Importanța Euharistiei și ascezei în gândirea ortodoxă contemporană”. În introducerea referatului său, autorul își exprimă opinia potrivit căreia, „într-o anumită măsură, putem vorbi despre opoziția a două tradiții în Teologia Bisericii Ortodoxe: renașterea teologiei euharistice, pe de o parte, și lucrarea ascetică monahală, pe de altă parte”. Mai departe, referindu-se la preocupările sale în vederea susținerii tezei de doctorat dedicată teologiei Mitropolitului Ioan Zizioulas (teză publicată în 2014), autorul afirmă că a „încercat” să pună teologia lui Zizioulas în contextul dezvoltării teologiei ortodoxe din secolul al XX-lea. În referatul de față, autorul își propune să dea un răspuns criticii aduse de Kalivik Berger cu privire la abordările deosebite în teologia ortodoxă, respectiv în cea greacă (reprezentată de Mitropolitul

Ioan Zizioulas) și cea română (reprezentată de Părintele Dumitru Stăniloae). Răspunsul său la această aparentă contradicție este acela că cei doi mari teologi aparțin diferitor generații și că fiecare a dezvoltat teologia sa într-un context dat.

În continuarea referatului său, autorul afirmă că secolul al XX-lea cunoaște un impuls deosebit „în dezvoltarea teologiei euharistice”, ai cărui reprezentanți sunt prof. Nicolae Afanasiev, prof. Alexandru Schmemmann și „chiar” mitropolitul Ioan Zizioulas, aceștia fiind menționați și în manualul de Teologie ortodoxă contemporană al prof. Karl Christian Felmy. În încercarea de armonizare a punctelor de vedere exprimate de cei amintiți mai sus, autorul referatului se folosește de lucrările profesorului german Christophe Gestrich (specialist în teologia ortodoxă contemporană) și ale celebrului profesor și mitropolit Kallistos Ware.

Referatul părintelui profesor Konstantinos Karaisaridis de la Facultatea de Teologie din Tesalonic (Grecia), „Filocalia și Sfânta Liturghie”, a fost unul de mare importanță în cadrul lucrărilor simpozionului. În referatul său, autorul subliniază faptul că deși filocalia are „ca principală preocupare metoda urcușului duhovnicesc al persoanei”, ea „nu neglijează împărtășirea cu Trupul și Sângele Domnului, în cadrul Sfintei Liturghii a comunității”. Aceasta, întrucât „viața duhovnicească a ascetului, a anahoretului sau chiar a celui ce dorește să trăiască departe de zgomotul lumii, nu se dezvoltă într-o izolare de comunitatea euharistică, iar comunitatea euharistică nu rămâne neinfluențată de dezvoltarea vieții duhovnicești a ascetului”. Iar asceza, „calea desăvârșirii în viziunea filocalică, nu poate ajunge la desăvârșire, la împlinire, decât prin Sfânta Euharistie, în cadrul Sfintei Liturghii”. După aceste afirmații fundamentale, autorul le dezvoltă făcând o incursiune în rânduiala Sfintei Liturghii, începând cu Sfânta Proskomidie. Începe cu Sfânta Proskomidie, deoarece „întreaga rânduială a proskomidiei este asociată cu evenimente și simbolisme ce au legătură, pe de o parte, cu Nașterea Domnului, iar pe de alta, cu Patimile și moartea Sa”. În partea a doua a referatului, părintele profesor face o analiză a momentelor mai importante din cadrul Sfintei Liturghii, subliniind simbolistica lor, făcând însă și precizarea, foarte importantă: „...înaintând spre finalul Sfintei Liturghii, simbolismele s-au restrâns, s-au redus. Acum avem în fața noastră pe Însuși Domnul. Suntem cuprinși de frică și de uimire de aceleași sentimente pe care le-au trăit ucenicii fiind părtași arătărilor Domnului de după Înviere”. În finalul referatului părintele profesor subliniază faptul că în Sfânta Liturghie noi trecem „de la simbol la realitate”, că doar în cadrul Sfintei Liturghii are loc „comuniunea noastră deplină, desăvârșită cu Hristos”, iar împărtășirea

aici cu Trupul și Sângele Domnului ne dă „certitudinea comuniunii depline cu Dumnezeu în viața viitoare”.

Un alt referat a aparținut părintelui lector universitar dr. Nicolae Turcan la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. În contribuția cu titlul „Fenomenologia Sfintei Euharistii: participare și distanță”, autorul abordează, după cum o exprimă limpede și titlul, două atitudini față de Sfânta Euharistie: una de participare, de comuniune, cealaltă de indiferență, de ignorare. În introducere, autorul, utilizând „limbajul fenomenologiei lui Jean-Luc Marion, afirmă că în fața Sf. Euharistii ne „aflăm în plină perplexitate: același fenomen se dovedește a fi atât fenomen saturat, cât și fenomen sărac”.

Un important referat cu privire la contribuția pe care un ierarh român a adus-o în problematica euharistiei, a fost cel al părintelui profesor Nicolae Chifăr de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității Lucian Blaga din Sibiu. În contribuția sa intitulată „Episcopul martir Nicolae Popovici al Oradiei – un exeget al fundamentării epiclezei euharistice”, autorul, în prima parte, prezintă reperele biografice ale celui care va deveni „episcopul martir”, după care se referă la teza sa de doctorat „Epicleza euharistică”, susținută la Facultatea de Teologie din Cernăuți în anul 1933. Lucrarea este, potrivit referentului, „un comentariu pertinent și un răspuns autorizat dat celor care contestă valoarea și necesitatea epiclezei la Sfânta Euharistie”. După ce realizează o temeinică argumentare scripturistică, episcopul Nicolae Popovici demonstrează „printr-o exegeză de o profunzime și logică de excepție că prefacerea darurilor euharistice s-a făcut înainte de cuvintele *Luați mâncăți... și beți dintru acesta...*, prin binecuvântare și prin lucrarea Sfântului Duh”. Între altele, episcopul Nicolae „asociază lucrarea Sfântului Duh la prefacerea euharistică cu lucrarea aceluiași Duh Sfânt la zămislirea Domnului din Fecioara Maria”. Argumentarea sa biblică este însoțită de o similară argumentare patristică (citându-i pe Sfinții Justin Martirul și Filosoful și Irineu de Lugdunum), liturgică și canonică, elaborată cu aceeași „acrvie și competență științifică”.

Părintele lector dr. Adrian Lucian Dinu din cadrul Facultății noastre a susținut referatul intitulat „Sfânta Euharistie în prezent: o perspectivă pastoral-spirituală”. În demersul său științific, autorul aduce mărturii despre Sfânta Euharistie de la trei dintre părinții mari ai Ortodoxiei românești din vremea noastră: Cleopa Ilie, Constantin Galeriu și Dumitru Stăniloae. Toți trei sunt recunoscuți ca fiind buni cunoscători ai învățaturii Bisericii, ortodocși devotați, predicatori și cateheți cunoscuți. Din motivele menționate mai sus, autorul consideră esențială contribuția lor la înțelegerea și valorificarea a numeroase aspecte legate de Sfânta Euharistie.

Un referat special l-a constituit cel semnat de un colectiv de cadre didactice din cadrul specializării Artă sacră a facultății noastre, cărora li s-a alăturat doamna lector dr. Vraciu Marina din cadrul Facultății de Litere, Catedra de Slavistică. Referatul domniilor lor, intitulat „Euharistia în iconografia ieșene”, prezintă, în cuvinte și imagini, așa cum o indică și titlul, mai multe reprezentări ieșene, diverse (miniaturi, ornamentări, icoane și picturi murale, în total 54 de imagini de la diferite monumente bisericesti), despre Euharistie. De reținut observația autorilor că, în acest domeniu, se poate urmări în decursul istoriei până în „contemporaneitate” o „tradiție iconografică ortodoxă de factură bizantină, cu unele episoade de influențări occidentale”. Mesajul referatului, dincolo de reliefarea asemănarilor și diferențierilor reprezentărilor pe tema Euharistiei, este acela de a sublinia că în cadrul facultății, la specializarea Artă sacră, la ambele cicluri de studii – licență și master –, se formează „viitorii specialiști ai ocrotirii și continuității valorilor creștine, îndeosebi ortodoxe și vizuale”.

Un referat aparte a fost cel al dr. Pekka Metso din Finlanda. Referatul are titlul „Reformarea practicilor euharistice, reconfigurarea tradiției. Împărtășirea în tainele Euharistiei și mărturisirii în Biserica Ortodoxă a Finlandei din 1970”. În contribuția sa, autorul afirmă că în Biserica Ortodoxă, celebrarea Euharistiei este percepută ca fiind nu doar un act central, dar și ceva ce ține de esența Bisericii: Euharistia exprimă ceea ce este Biserica. Cu toate acestea, chiar dacă Sfânta Liturghie și Euharistia sunt centrale în viața Bisericii, se poate observa o anumită tensiune între teorie și practică, și aceasta în modul în care Bisericile Ortodoxe exprimă ontologia euharistică a Trupului lui Hristos în realitate, în viața parohiei. Fără a exagera, susține autorul, putem spune că realitatea vieții sacramentale pare a fi separată de învățătura tainelor, în unele cazuri chiar până la contradicție. În privința Euharistiei, principala problemă constă în faptul că, deși este considerată pivotul principal în progresul spiritual și expresia principală a apartenenței la Biserică, din păcate, mulți creștini ortodocși nu o primesc în mod constant.

Un referat, de asemenea important, este cel al profesorului belgian Josef Fameree. Catholic prin apartenența confesională, profesor (și fost decan) de teologie, autorul a susținut referatul intitulat „Euharistia după Vatican II”. În textul său autorul subliniază că cel de-al doilea Conciliu Vatican a declanșat reforma liturgică în urma unei temeinice și îndelungate pregătiri, de peste o jumătate de secol, având în vedere mișcările de reînnoire liturgică, biblică și patristică, „fără a uita de mișcarea ecumenică”. Reforma și-a propus conștientizarea credincioșilor cu privire la viața

creștină sau de sfințenie „prin participarea lor conștientă, activă și fructuoasă la marele mister al credinței celebrat prin liturghie, căreia i-a fost redat sensul autentic și original, peste tot acolo unde el a fost ocultat”. În această perspectivă, „liturghia eclesială a trebuit recentrată pe misterul pascal”. Astfel, liturghia devine apogeul și izvorul vieții Bisericii și al comuniunii fiecărei Biserici locale și al Bisericilor locale între ele.

Aspecte pastorale privind relația duhovnic-penitent înainte, în timpul și după oficierea Tainei Mărturisirii a fost referatul susținut de părintele profesor Viorel Sava de la Facultatea de Teologie „Dumitru Stăniloae” din Iași. După un subcapitol introductiv, în care este precizat locul Mărturisirii în cadrul celorlalte Taine, autorul tratează, mai întâi, pregătirea preotului pentru săvârșirea Sfintei Spovedanii, după care „duhovnicul ca pregătitor al credincioșilor pentru Taina Spovedaniei”. În partea a doua a referatului, sunt abordate, în două subcapitole, „duhovnicul și credinciosul în scaunul Mărturisirii” și „după Mărturisire”. Ideea centrală pe care o urmărește autorul este aceea de a demonstra că această Sfântă Taină, este „la fel de importantă, sfântă și cutremurătoare ca și celelalte Sfinte Taine” și că, din această perspectivă, pregătirea celor doi – a preotului și a penitentului – este esențială. Rezultatul conlucrării dintre cei doi, susține autorul, „se vede și în continuarea relației părinte-fiu duhovnicesc după ce s-a făcut mărturisirea păcatelor”.

Un referat deosebit de valoros a fost cel prezentat de renumitul clasicist, Traian Diaconescu, profesor la Facultatea de Litere din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza”. În referatul său, „Terminologia liturgică în Peregrinatio Egeriae ad loca sanct – studiu lingvistic”, autorul face o incursiune asupra terminologiei creștine, latinești și grecești, foarte bogate (termeni latini pentru: enoriași, ierarhi, monahi, pentru celebrarea Liturghiei, Euharistiei și pentru rugăciune, pentru predică și cateheză, alți termeni cu sens liturgic, pentru zilele săptămânii, termeni liturgici figurați; termeni grecești) în lucrarea „Peregrinatio Egeriae”. Prin cercetarea acestui „jurnal de călătorie”, afirmă autorul, „intrăm în contact cu ceremoniile desfășurate, la Ierusalim, în secolul al IV-lea p. Chr.”. De asemenea, potrivit mărturiei autorului, referatul de față vine să completeze o lipsă în cultura (teologică și nu numai) românească”. Cele două traduceri în limba română (Branște, 1982 și Frișan, 2006) nu sunt însoțite de „contribuții academice axate pe studiul limbajului creștin în opera Egeriei, ca în filologia occidentală (Bastiannsen, 1994). În final, ne oprim la una dintre concluziile importante ale autorului, anume aceea că „latina creștină este o etapă novatoare în istoria limbii latine, nicidecum un limbaj «decadent» și, de asemenea, că trăsăturile sale distinctive, bine conturate

în secolul al IV-lea p. Chr., s-au perpetuat de două milenii, dovedind unitatea și continuitatea vocabularului creștin, din antichitate până azi”.

Ultimul referat al secțiunii a II-a este dedicat Sfintei Taine a Mărturisirii, susținut de Conf. univ. dr. Carmen-Maria Bolocan. Intitulat „Sfânta Taină a Mărturisirii-modalitate de evaluare sinceră a omului în fața lui Dumnezeu”, referatul abordează această dumnezeiască Taină tratând despre elementele fundamentale pe care ea le implică: penitentul, duhovnicul, pocăința, conținutul Spovedaniei, epitimiile și dezlegarea. Pocăința și mărturisirea, afirmă autorul, „constituie modalitatea de a-L redescoperi pe Dumnezeu și pe noi înșine, de a ieși din impasul provocat de săvârșirea păcatului. Grație iertării obținute prin mărturisire, trecutul nu mai este o povară insuportabilă, ci o încurajare pentru viitor”.

Cea de-a treia secțiune, intitulată „Trăire filocalică și filantropie”, cuprinde mai multe contribuții dedicate acestei importante teme a Teologiei Ortodoxe, Filocalia. Referatul care a deschis această problemă a fost cel al părintelui dr. Roger Coresciuc, cadru didactic asociat al Facultății noastre, cu tema „Tradiția isihastă și fundamentul ei ascetic în teologia Sfântului Grigorie Palama”. După fireasca introducere, autorul în partea de început a referatului, într-un mic subcapitol, afirmă și susține învățătura potrivit căreia „isihia nu se dobândește prin eforturi intelectuale”. El opinează că „varietatea științelor, gradul de raportare al lor la realitățile concrete, aplicabilitatea concluziilor științifice nu sunt legate de progresul în viața duhovnicească și de descoperirea tainelor dumnezeiești”. Evident, continuă autorul, un om de știință poate avea o anumită contribuție la „cunoașterea reală a prezenței harului în creație”, însă „adesea știința rămâne la stadiul de cunoaștere naturală, orientată exclusiv spre lume și nu spre Dumnezeu”. În continuare autorul tratează despre „curăția minții – premisă și scop al viețuirii isihaste”, utilizând Triadele Sfântului Grigorie Palama. Potrivit acestuia, „mintea, curăția prin rugăciune și despățimire devine tron al harului dumnezeiesc”, iar ele devin, la rândul lor, premisă a Sfintei Liturghii, așa cum citim în rugăciunea de dinaintea citirii Sfintei Evanghelii: „strălucește în inimile noastre, Iubitorule de oameni Stăpâne, lumina cea curată a cunoașterii dumnezeirii Tale și deschide ochii gândului nostru spre înțelegerea evanghelicilor Tale propovăduiri”. În ultima parte a referatului său autorul dezvoltă ideea că „unirea e mai presus decât opțiunile catafatiche sau apofatice”.

Un binevenit referat a fost și cel al părintelui dr. Cristian-Alexandru Barnea. În referatul său „Ipostaze ale trupului omenesc în scrierile filocalice”, autorul abordează, în șapte subpuncte, începând cu „trupul în starea

primordială". Adam, având un „trup nestricăcios, dar material și încă nedepin duhovnicesc” prin păcat, „condamnat să trăiască doar în cele sensibile, s-a adâncit tot mai mult în lumea văzută”. Mai departe, autorul arată că, potrivit lui Nichita Stăniulescu, viața are trei trepte (trupească, sufletească și duhovnicească), la cea din urmă ajungând prin asceză (moarte înainte de moarte – Sfântul Simeon Noul Teolog). De asemenea, tratează despre „trupul luminat prin virtuți”, „trupul slăvit al Domnului și trupul nostru smerit”, un aspect foarte important constituindu-l „oamenii fără trup” (atunci când trupul este transfigurat) și „metafore ale trupului” (sarea pământului, a-ți lua patul și a merge acasă ș.a.).

Referatul părintelui protos. Nathanael Neacșu a avut ca temă „Misterul euharistic și viața duhovnicească la Părinții filocalici și arhim. Sofronie Saharov”. În introducerea referatului său, autorul afirmă că „misterul euharistic reprezintă temeiul devenirii noastre ființiale, al creșterii duhovnicești”. Sfânta Euharistie nu are doar un rol terapeutic, „de vindecare a rănilor și traumelor sufletești”, ci ea constituie și „arma cea tare împotriva duhurilor necurate”. În elaborarea studiului său, referentul s-a folosit de lucrările Sfinților Nil Ascetul, Ioan Gură de Aur, Ioan Casian, Avva Filimon, Isidor Pelusiotul, Nicolae Cabasila, Grigorie Sinaitul ș.a. În partea a doua a referatului, autorul se referă la „misterul euharistic” în concepția arhim. Sofronie Saharov. Acesta o consideră „o cu totul altă realitate”, dumnezeiască, care „ne mijlocește părtășia la taina vieții veșnice”.

Referatul subsemnatului abordează, după cum o indică și titlul, două dintre cele mai importante aspecte a activității Cuviosului Părinte Paisie Velicovschi: filocalie și filantropie. În prima parte a referatului, am arătat ce este filocalia, întâi de toate un curent duhovnicesc fundamentat pe reluarea cunoștinței teologice, spiritualității și vieții sacramentale ortodoxe. Am precizat, de asemenea, timpul în care a apărut, respectiv în strânsă legătură cu iluminismul. În studiul respectiv nu puteam să nu scot în evidență rostul și importanța filocaliei pentru viața duhovnicească, acela de a readuce rațiunii umane autosuficiente perspectiva sădită în om de Creatorul său. Dar filocalia nu are doar o valoare duhovnicească istorică, ci ea reprezintă „o sursă profundă de reînnoire și de inspirație pentru reflecția noastră asupra creației și asupra naturii umane în legătura lor cu Dumnezeu și, de asemenea, pentru o reînnoire spirituală a vieții personale, familiale, eclesiale și sociale”. În referat, am evidențiat, de asemenea, contribuția valoroasă a Cuviosului Paisie la realizarea celei dintâi filocalii într-o limbă vorbită, care, prin efort susținut, a depășit cele șase piedici pe care le-a întâmpinat, dând la lumină o operă valoroasă, beneficiind de „traducerile făcute de părinții moldoveni”. Am

enumerat o parte dintre lucrările sale traduse de marele Paisie, după cum și învățătura sa referitoare la rugăciunea minții.

În partea a doua a referatului m-am referit la lucrarea sa filantropică, și ea de excepție, începută la Mănăstirea Dragomirna, continuată la Mănăstirea Secu și desăvârșită la Mănăstirea Neamț.

A urmat referatul părintelui profesor dr. Gheorghe Petraru, intitulat „Teognosie în scrierile filocalice”. În referatul său părintele profesor afirmă, și demonstrează, că scrierile filocalice insistă în mod deosebit asupra dimensiunii cognitive a actului religios, a credinței creștine, dar și asupra unității dintre cunoaștere și experiență în comuniunea reală, gândită și simțită cu Dumnezeu cel personal, real, aceasta și prin ceea ce generic găsim la mulți autori cu titlul capete gnostice și capete practice. Autorul demonstrează că Însuși Mântuitorul Iisus Hristos evidențiază dimensiunea cognitivă a credinței creștine, cu temei în Revelația dumnezeiască cuprinsă în Sfânta Scriptură și actualizată în și ca Tradiție a Bisericii, respectiv continuitate de credință în Dumnezeu treimic revelat lumii pentru mântuire și viața în Biserica Sa de la început până astăzi și pentru totdeauna. Părintele referent insistă pe Cunoașterea naturală a lui Dumnezeu la Părinții filocalici, subliniind că Părinții filocalici manifestă respect și încredere față de condiția naturală a omului, implicit cu ceea ce se numește o cunoaștere naturală a lui Dumnezeu. În argumentarea sa, autorul susține că o sinteză remarcabilă a percepției cognitive a credinței religioase creștine o oferă Calist Patriarhul. Referatul său este abordat apoi în două subpuncte: „Botezul-început al experienței cognitive creștine filocalice” și „cunoașterea lui Dumnezeu în lumina necreată specificitate filocalică cu valențe cognitive spirituale”.

Referitor la Sfântul Paisie este și referatul părintelui stareț, arhim. Benedict Sauciuc. Intitulat „Paisianismul la Mănăstirea Neamț”, studiul prezintă reperele vieții și activității Sfântului Paisie până la stabilirea sa la cunoscuta Lavră a Neamțului, lucrarea sa la mănăstirea care i-a dat și supranumele, în mod particular însă, despre școala de traducători (și operele apărute aici). Cea mai mare parte a referatului tratează despre „efectele curentului paisian în Mănăstirea Neamț” (în Moldova și în afara ei, ducând la împrărierea duhului său la multe și însemnate așezări monahale din centrul și nordul Rusiei până în Caucaz și în alte părți). El se încheie cu „vedenia avută de monahul Teodosie”.

Legat de Mănăstirea Neamț și epoca postpaisiană a scris părintele lect. dr. Daniel Niță-Danielescu. În referatul intitulat „Mitropolitul Iacov Stamati și Mănăstirea Neamț”, autorul tratează, mai întâi, despre mitropolitul Iacov pe care-l numește, inspirându-se din Nicolae Iorga, „flăcăul

de peste munți”, după care despre „obștile paisiene și vechii nemțeni”. Aici amintește de obștile de la mănăstirile Dragomirna, Secu și Neamț. Un interesant subcapitol este cel cu titlul „arhiereul nemțean și mănăstirea sa atunci când oamenii erau sub vremuri sau sub stăpânirea altora”. Aici autorul prezintă legăturile pe care Iacob Stamati le-a avut cu Mănăstirea Neamț începând cu intrarea și tunderea în monahism, apoi prin monahii acestei lavre pe care i-a luat pe lângă sine, răscumpărarea și eliberarea prizonierilor turci, arestarea sa din acest motiv, eliberarea și ridicarea sa în scaunul de mitropolit al Moldovei, după cum și ajutorul pe care l-a oferit mănăstirii sale de metanie (obiecte de cult, bani etc.). Un subcapitol interesant este cel închinat transilvănenilor (ortodocși) care s-au îndreptat spre Mănăstirea Neamț, intitulat sugestiv „Noul Avraam” și „Ierusalimul ortodoxiei românești: poveștile bejenarilor transilvăneni”. Ultimul aspect abordat de autor în referatul cu titlul de mai sus poartă titlul „Înnoire isihastă și iluminism ortodox în timpul neobișnuitului Arhipăstor de la Iași”, dedicat cărților apărute în vremea luminatului mitropolit, multe dintre ele fiind tipărite pe cheltuiala sa. Tot aici, autorul tratează și despre curentul creat de Sfântul Paisie, paisianismul.

Penultimul referat, intitulat „Răsplata în opera Sfântului Ioan Gură de Aur”, este semnat de părintele profesor dr. Constantin Rus de la Facultatea de Teologie Ortodoxă de la Arad. Contribuția sa abordează această chestiune în două capitole, fiecare având câte trei capitole. Astfel, autorul se referă, mai întâi, la „motivele importanței acordate de către Sfântul Ioan Gură de Aur temei despre răsplată” (cu trei aspecte: voința de a ține seama de motivațiile umane, căutarea utilității și bazele biblice), iar apoi la „învățătura Sfântului Ioan Gură de Aur despre răsplată” (la fel, în trei subpuncte: natura relației dintre răsplată și ceea ce o motivează, ce determină răsplata sau pedeapsa și, în final, formele răsplății). Abordează această temă întrucât, afirmă autorul, Sfântul Ioan Gură de Aur acordă o importanță aparte răsplății, termenul care o denumește (răsplata) apărând de 594 ori în opera sa, spre deosebire de alți Părinți ai Bisericii la care apare de (foarte) puține ori.

Ultimul referat se referă la Compozitorul Ivan Moody la 50 de ani- „Supplication for Peace”, semnat de Pr. dr. Gabriel I. Năstase, asistent în cadrul facultății noastre. Autorul prezintă în acest referat pe „compozitorul, dirijorul, muzicologul și profesorul britanic ortodox Ivan Moody”, care a împlinit în 2014 cinci decenii de la naștere. Referatul tratează despre „reperle biografice și bibliografice” ale lui Ivan Moody, activitatea sa în plan didactic, activitatea sa componistică (compoziții religioase și laice), accentul punându-l pe lucrarea muzicală „Supplication for Peace”,

tradusă și în limba română, autorul acordând corului Facultății de Teologie Ortodoxă „Mitropolit Iosif Naniescu” dreptul de a interpreta această piesă.

Întrucât la simpozionului facultății noastre au participat și oaspeți din afara țării, am considerat benefic publicarea referatelor lor în limbile în care le-au susținut. Pe lângă acelea, mai sunt publicate și alte câteva referate în limbi străine de circulație pentru ca aspecte din teologia românească actuală să fie cunoscute și în afara țării și Bisericii proprii. Aceasta cu dorința și cu nădejdea, ca volumul de față să pătrundă și în alte medii teologice, din exterior, iar impactul lucrărilor simpozionului organizat la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Iași să fie, pe cât posibil, mai mare.

Ne dorim, de asemenea, ca lucrările simpozionului nostru să fie o provocare și pentru alte facultăți de profil, pentru teologi și nu numai, de a readuce în gândirea teologică și trăirea creștină valoarea neprețuită a Sfintei Euharistii și importanța incontestabilă a filocaliei.

Apariția volumului de față, pe lângă bucuria unei lucrări duse (nădăduim) la bun sfârșit, ne oferă deosebitul prilej de a exprima grațitudine față de cei care, în diferite chipuri, au contribuit la organizarea și desfășurarea simpozionului, precum și la publicarea volumului de față. Mulțumim, cu aleasă recunoștință, mai întâi, Înaltpreasfințitului Părinte Teofan, Arhiepiscopul Iașilor și Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, pentru sprijinul acordat organizării și desfășurării simpozionului, pentru cuvântul rostit în deschiderea lucrărilor lui, precum și pentru binecuvântarea publicării acestui volum. Respectuoase mulțumiri aducem și ostenitorilor editurii „Doxologia” a Centrului eparhial Iași pentru publicarea lucrărilor simpozionului.

Mulțumind tuturor susținătorilor, participanților și ostenitorilor, dorim ca volumul ce conține referatele simpozionului, să fie un nou impuls întru sporirea comuniunii euharistice și a trăirii filocalice, spre mântuire.

Pr. prof. dr. Ion VICOVAN

Secțiunea I

In memoriam Dumitru Stăniloae

„Bucurați-vă că sunteți întru adevăr!”

†ANDREI
*Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului
și Mitropolitul Clujului, Maramureșului și Sălajului*

Biserica noastră a aniversat anul trecut 110 ani de la nașterea Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae și 20 de ani de la mutarea sa la Domnul.

S-au organizat multe simpozioane și conferințe la care teologi consacrați s-au pronunțat în cunoștință de cauză referitor la viața, activitatea și teologia acestui Dascăl neegalat în școala teologică românească și foarte mare în teologia creștină universală.

Eu în evocarea ce o fac voi fi mai mult sentimental, amintindu-mi de acest Părinte cu chip blajin și luminat, ce-ți aducea aminte de icoanele isihaiștilor bizantini.

Eram student laic prin anii '70 în București. De acasă plecasem cu o practică religioasă susținută, dar cu firave cunoștințe teologice. Mă fascina însă teologia, văzând-o ca pe un deziderat îndepărtat, așa că, în una din zile, un student de la teologie m-a dus să-l ascult pe Părintele Stăniloae. Nu mai țin minte subiectul prelegerii. Țin însă foarte bine în minte chipul liniștit și blând. Vorbea moderat, dar din suflet și cu convingere.

M-a uimit apoi apropierea ce o avea, nu numai de somitățile teologice, ci și de credincioșii simpli și cu multă evlavie. Dascălul laic erudit și cu multe cunoștințe teologice, Tudor Petre, ajuns cleric după căderea comunismului, precum și muncitorul simplu Gheorghe Mitrofan îl întâlneau mereu și îi erau prieteni.

După câțiva ani de inginerie am ajuns teolog la Sibiu. Părintele Stăniloae era deja pensionat. Într-o zi, ca un curent electric, a trecut printre studenți vestea: *vine Părintele Stăniloae!* L-am înconjurat cu mult drag. L-am rugat să vină în capelă și să ne spună ceva. A venit și nu ne-a spus multe. Dar apoftegma cu care a încheiat valorează mai mult decât o conferință academică: *Bucurați-vă că sunteți întru adevăr!*

Apoi, preot fiind în Turda, l-am vizitat de mai multe ori la căsuța lui de pe strada Cernica. Era împreună cu prezbitera Maria, care se comporta ca o măicuță. Atunci finaliza colecția filocalică. Lucra la al zecelea volum și era preocupat de modul în care abordarea teologică poate deveni duhovnicească.

Ca episcop tânăr, în 1993, toamna, am zăbovit și eu câteva minute lângă catafalcul lui. Era senin, ca un sfânt. Realizam că pleacă nu numai un mare teolog, ci și un părinte duhovnicesc de referință.

Părintele Dumitru Stăniloae a fost și un mărturisitor. A petrecut cinci ani în închisorile comuniste pentru activitatea sa teologică și duhovnicească, precum și pentru crezul său. Era acuzat pentru relațiile sale *dușmănoase*, pentru participarea la activitățile mișcării *Rugului Aprins*.

Citim în dosarul său de urmărire că și *după 23 august 1944 a continuat să mențină legătura cu o serie de elemente dușmănoase, printre care și legionari, încadrându-se în grupul subversiv condus de Teodorescu Alexandru, zis Sandu Tudor, unde alături de ceilalți membrii ai grupului a desfășurat o intensă activitate dușmănoasă împotriva orânduirii de stat democrat-populare din R.P.R.*

Aceasta era vina: încadrarea în *grupul subversiv*, de la *Rugul aprins*. *Activitatea dușmănoasă* era de fapt o preocupare duhovnicească de cea mai înaltă ținută, iar colaborarea la *Gândirea* nu avea nimic legionar. Scrisul Părintelui Stăniloae era elevat, duhovnicesc și uneori, *naționalist*, în sensul bun al cuvântului.

Am celebrat 110 zece ani de la nașterea Părintelui Stăniloae și 20 de ani de la mutarea sa la Domnul. Și făcând așa, am împlinit și un îndemn pe care ni-l dă Sfântul Apostol Pavel: *Aduceți-vă aminte de mai-marii voștri, care v-au grăit vouă cuvântul lui Dumnezeu; priviți cu luare-aminte cum și-au încheiat viața și urmați-le credința* (Evrei 13, 7).

În lumea noastră în care toate sunt relative avem nevoie de reperi puternice. Și, unul dintre ele, este Părintele Dumitru Stăniloae.

Părintele Dumitru Stăniloae – Itinerar filocalic

Pr. lect. univ. dr. Gheorghe Holbea

L-am căutat pe Dumnezeu în oamenii din satul meu, apoi în cărți, în idei și în simboluri. Dar acest lucru nu mi-a dat nici pacea, nici iubirea. Într-o zi am descoperit în scrierile Sfinților Părinți ai Bisericii că e cu puțință să-l întâlnești în mod real pe Dumnezeu prin rugăciune. Și atunci L-am auzit zicându-mi: Îndrăznește să înțelegi că te iubesc! Atunci cu răbdare m-am pus pe lucru. Astfel, am înțeles treptat că Dumnezeu e aproape, că mă iubește și că, umplându-mă de iubirea Lui, inima mea se deschide celorlalți. Am înțeles că iubirea e comuniunea cu Dumnezeu și cu celălalt. Și că, fără această comuniune, lumea nu e decât tristețe, ruină, distrugere, masacre. Să vrea lumea să trăiască în această iubire și atunci ar cunoaște viața veșnică¹.

Tradiția Bisericii a putut fi asumată și valorizată în așa manieră încât să poată fi actuală și să răspundă cerințelor omului recent prin redeschiderea accesului la dogme și la profunzimea conținutului lor duhovnicesc făcut concret în comuniunea eclezială, după cum însuși părintele mărturisește:

Ne-am străduit în această sinteză (*Teologia Dogmatică* – n.a.), ca și în acele studii, să descoperim semnificația duhovnicească a învățăturilor dogmatice, să evidențiem adevărul lor în corespondența lor cu trebuințele adânci ale sufletului care caută mântuirea și înaintează pe drumul ei în comuniunea cât mai pozitivă cu semenii, prin care ajunge la o anumită experiență a lui Dumnezeu, ca supremă comuniune și ca izvor al puterii de comuniune².

Cu alte cuvinte, „Părintele Stăniloae este totodată cel care a adus în teologia ortodoxă contemporană nu doar un alt suflu, prin respirația Duhului, ci mai mult decât aceasta: a clădit pentru teologie un nou vad

---

¹ Pr. Dumitru STĂNILOAE și M.-A. COSTA DE BEAUREGARD, *Mica Dogmatică vorbită. Dialoguri la Cernica*, traducere Maria-Cornelia Ică, Editura Deisis, Sibiu, 2007, p. 227.

² *Idem, Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, Ediția a III-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003, p. 5.

de reflecții, a impus criteriile duhovnicești ale tradiției și, mai ales, a deschis o viziune universalistă atât de proprie și de necesară ortodoxiei”³.

Opera părintelui Stăniloae reprezintă modelul theologisirii autentice, în care duhul patristicii răsăritene este tălmăcit omului epocii noastre într-un mod care înseamnă:

- fidelitatea creatoare față de trecut,
- imperativele lumii contemporane,
- perspectiva eshatologică.

Caracteristica dominantă a teologiei părintelui Dumitru Stăniloae este *spiritul ei de sinteză*, așa cum recent remarca teologul A.M. Allchin: „Părintele Stăniloae însuși mi-a spus că în modul său de a face teologie se regăsesc trei elemente, și anume: teologia dogmatică, spiritualitatea filocalică și dialogul cu literatura, poezia, cultura în general”⁴.

Impactul pe care traducerea *Filocaliei*, ca parte esențială în programul teologic ce viza o restaurare a patristicii răsăritene, l-a avut atât asupra teologiei ortodoxe sub aspectul ei academic, mai ales asupra modului în care *Filocalia* a fertilizat gândirea părintelui Stăniloae, dar, totodată, și implicațiile unui astfel de demers în viața bisericească și societatea românească. Într-un articol publicat recent, Andrew Louth, abordând problema influenței *Filocaliei* în lumea Ortodoxă, făcea distincția între (1) *receptarea fizică* – „cum a fost citită, cine a citit-o, când, cum și în ce limbă a fost tradusă, dacă selectarea textelor spre traducere sugerează modalități diferite de primire și înțelegere a *Filocaliei*” și (2) *receptarea noetică* – cum a influențat *Filocalia* modul în care cititorii au înțeles natura vieții creștine, natura Bisericii, și, în mod special, chiar natura teologiei?”⁵ Teologul englez aborda problema influenței textului filocalic la nivelul întregii Ortodoxii.

„Cea mai importantă lucrare din spațiul Ortodox în timpul celor patru secole de turcrație”⁶ reprezintă o colecție de texte duhovnicești scrise

³ Mihail NEAMȚU, „Confesiunea apostolică, hermeneutica Scripturii și limbajul teologic al Ortodoxiei”, în *Dumitru Stăniloae sau paradoxul teologiei*, volum coordonat de Teodor Baconsky și Bogdan Tătaru-Cazaban, Editura Anastasia, București, 2003, p. 316.

⁴ A. M. ALLCHIN în Ștefan TOMA, „Teologul A.M. Allchin, un prieten sincer al Ortodoxiei românești”, în *Telegraful Român*, nr. 33-34/2004, p. 4.

⁵ Andrew LOUTH, „The Influence of the *Philokalia* in the Orthodox World” în *The Philokalia: A Classic Text of Orthodox Spirituality*, editat de Brock Bingaman și Bradley Nassif, Oxford University Press, Oxford, 2012, p. 50.

⁶ Kallistos WARE, „Saint Nikodimos and the *Philokalia*” în *Mont Athos the Sacred Bridge. The Spirituality of the Holy Mountain*, editată de Dimitri Conomos și Graham Speake, Editura Peter Lang, Oxford, p. 72.

de treizeci și șase de autori, alcătuită prin eforturile Sfântului Macarie al Corintului și ale Sfântului Nicodim Aghioritul și tipărită pentru prima dată la Veneția în 1782, sub numele de *Filocalia sfințelor nevoițe culeasă de la Sfinții și de Dumnezeu purtătorii Părinți în care se vede cum, prin filozofia vieții active și a contemplației, mintea se curățește, se luminează și se desăvârșește*. A doua ediție a acesteia avea să apară în două volume la Atena, în 1893. Publicată într-o vreme în care Răsăritul Ortodox făcea eforturi considerabile în recuperarea izvoarelor patristice, *Filocalia grecească* adună texte ascetico-mistice apărute pe parcursul a zece secole, începând cu secolul al IV-lea și încheind cu secolul controverselor isihaste. Rațiunea care a stat la baza selectării textelor ce au compus colecția filocalică se bazează pe o tradiție mai veche. Părinții duhovnicești din Sfântul Munte obișnuiau să recomande monahilor citirea unor texte duhovnicești în care viața ascetică, rugăciunea, postul, virtuțile și patimile reprezentau temele principale. Prin urmare, această tradiție preexistentă constituie baza și criteriul de selecție pentru textele și autorii introduși în *Filocalie*. Paralel cu eforturile de alcătuire și tipărire a *Filocaliei grecești*, Sfântul Paisie Velicovski traducea în slavonă numeroase astfel de texte patristice ce aveau să fie publicate în 1793 în *Dobrotoliubie* (traducerea slavonă a grecescului *Filocalie* – „iubirea de frumos”).

Numărând 721 de pagini în folio, colecția în slavonă „grupa în 3 părți scrierile a 15 autori din cei 36 ai *Filocaliei grecești*; partea a patra, cu scrierile a altor 9 autori, a apărut mai târziu, cândva în intervalul 1797-1800”⁷. După mărturia lui Andrew Louth, „se credea că Sfântul Paisie a selectat pur și simplu texte din *Filocalia grecească* pentru a realiza traducerea sa, dar acum se consideră că, de fapt, selecția sa derivă din surse similare... selecția sa are un scop diferit în comparație cu selecția oferită de *Filocalia grecească*: materialul teologic mai complex este omis, iar ceea ce rămâne are un caracter mult mai ascetic”⁸. Datorită faptului că *Filocalia* Sfântului Paisie era în limba slavonă, între anii 1877-1889, Sfântul Teofan

---

⁷ Diac. Ioan I. Ică jr., „Starețul Vasile și cheile Filocaliei – de la Poiana Mărului în canonul Ortodoxiei românești și ecumenice” în Dario Raccanello, *Sfântul Vasile de la Poiana Mărului. Introduceri în rugăciunea lui Iisus și isihasm*, colecția Filocalica, traducere de Ioan și Maria-Cornelia Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2009, p. 15. Bazându-se pe studiul arhimandritului Ciprian Zaharia, „Biserica Ortodoxă Română și traducerea patristică și filocalice în limbile moderne”, publicat inițial în limba italiană și tradus în Dan ZAMFIRESCU, *Paisianismul. Un moment românesc în istoria spiritualității europene*, Editura Roza Vânturilor, București, 1996, pp. 46-64, diac. Ioan I. Ică jr. susține existența unei „Filocalii” românești realizată, în paralel cu cea slavonă și înainte de apariția *Filocaliei grecești*, de monahii de la mănăstirea Neamț.

⁸ Andrew LOUTH, *op. cit.*, p. 53.

Zăvorâtul⁹, bazându-se pe *Filocalia grecească* și incluzând multe din textele omise în *Dobrotoliubie*, publică o traducerea a *Filocaliei* în limba rusă, în cinci volume.

În secolul al XX-lea *Filocalia* a început să fie tradusă în principalele limbi europene. Apariția unor texte filocalice în limba engleză este legată de numele lui E. Kadloubovsky și G.E.M. Palmer în al cincilea deceniu al secolului trecut și se bazează pe *Filocalia* lui Teofan¹⁰. Cu toate acestea, prin strădaniile lui Kallistos Ware, Philip Sherrard și G.E.H. Palmer, o nouă traducere în limba engleză bazată integral pe textele *Filocaliei* Sfântului Macarie și Sfântului Nicodim a fost planificată să apară în cinci volume. În momentul de față, doar patru din cele cinci volume au văzut lumina tiparului¹¹. În lumea franceză Paul Guillard, publică lucrarea *Petite Philocalie de la Prière de Coeur*¹², însumând douăzeci și unu de texte filocalice scurte, selectate riguros. Textul integral al *Filocaliei grecești* a fost tradus între anii 1979 și 1991 de reputatul teolog francez de la Institutul Teologic Ortodox Saint Serge din Paris, Olivier Clément.

Filocalia românească

În limba română, apariția *Filocaliei* este opera părintelui Dumitru Stăniloae (1903-1993). Părintele Stăniloae a tradus peste 10 000 de pagini filocalice, din care 4000 de pagini sunt texte traduse și adăugate de teologul român pe lângă textele clasice ale *Filocaliei grecești*. Evaluând excepționala contribuție a părintelui Stăniloae la apariția ediției românești a colecției filocalice, Andrei Pleșu îl numește pe acesta „omul instituție”:

---

⁹ Pentru o foarte bună introducere în gândirea Sfântului Teofan Zăvorâtul a se vedea Tomáš ŠPIDLÍČ, *Teofan Zăvorâtul. Inima și Duhul: O fenomenologie asceticomistică*, traducere de Maria-Cornelia Ică jr., Editura Deisis, București, 2011.

¹⁰ *Writings from the Philokalia on Prayer of the Heart*, traducere de E. Kadloubovsky și G.E.H. Palmer, Editura Faber and Faber, Londra, 1951; *Early Fathers from the Philokalia: together with some writings of Saint Abba Dorotheus, Saint Isaac of Syria, and Saint Gregory Palamas*, traducere de E. Kadloubovsky și G.E.H. Palmer, Editura Faber and Faber, Londra, 1954. Cei doi editori au întâmpinat dificultăți în încercarea de a găsi o editură care să publice aceste traduceri. Inițial, chiar editura Faber and Faber și-a manifestat reticența în a publica texte filocalice cu un număr de cititori redus. Surprinzător sau nu, aceste două lucrări publicate de Palmer și Kadloubovsky au avut un succes neașteptat.

¹¹ Într-un interviu televizat, mitropolitul Kallistos WARE mărturisea că lucrează în momentul de față la ultimul volum, iar anul în care aproximează apariția acestuia ar fi 2015.

¹² Paul GOUILLARD, *Petite Philocalie de la Prière de Coeur*, Paris, 1953.

Se numește om-instituție un om ce face de unul singur ceea ce în mod normal fac instituții și colective întregi. În sens, să nu zicem normal, să zicem obișnuit, o traducere de anvergura *Filocaliei* este opera unei instituții. E lucrată într-un colectiv, care trudește ani de zile, și toți membrii echipei de traducători devin academicieni, încă înainte de a-și fi încheiat treaba... La noi, aceeași ispravă este performanța unui singur om, care devine academician abia după 80 de ani (și asta numai pentru că între timp a avut loc o revoluție). Efortul său nu se bucură de ajutorul unor instituții, al unor grupuri, al unor specialiști... Un om-instituție este cineva care întotdeauna are mai mult de dat decât de primit¹³.

Profesor de teologie la numai 26 de ani, cu vastă cultură teologică și filosofică în urma studiilor de specializare în Grecia, Germania, Franța și la Belgrad, părintele Stăniloae, după publicarea în 1938 a unui studiu dedicat Sfântului Grigorie Palama¹⁴ și a unui tratat de hristologie¹⁵ în 1943, în anul 1946, la Sibiu, publică, în vremuri tulburi pentru țară, primul volum al *Filocaliei* românești: *Filocalia sau culegere din scrierile sfinților Părinți cari arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*. Cu ajutorul ieromonahului Arsenie Boca și prin sprijinul mitropolitului Nicolae Bălan, episcopului Nicolae Popovici, patriarhului Justinian și episcopului Nicolae Colan, aveau să vadă lumina tiparului, tot la Sibiu, încă alte trei volume: vol. II (1947), vol. III (1948) și vol. IV (1948). Astfel, primul volum din cele două ale *Filocaliei grecești* (cu 18 autori din cei 32), așa cum fusese publicat la Atena în 1893, avea să fie tradus în patru volume în ediția românească. Diac. Ioan I. Ică jr explică:

Diferențele se explică prin progresul științific modern, care a precizat intervalul unor autori filocalici altfel sau mai exact decât se știa la nivelul cunoștințelor din secolul XVIII, pe vremea lui Nicodim Aghioritul. Traducerea românească rezervând două volume - II-III - scrierilor Sfântului Maxim Mărturisitorul, volumul I grupa autori duhovnicești anteriori mijlocului secolului VII, iar volumul IV cuprindea autori filocalici din secolele VII-XI¹⁶.

¹³ Andrei PLEȘU, „Dumitru Stăniloae-omul instituție” în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian” din București (2003-2004) închinat memoriei părintelui Dumitru Stăniloae cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la naștere*, Editura Universității din București, 2004, p. 99.

¹⁴ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*, cu trei tratate traduse (Seria teologică 10), Sibiu, 1938, 294+CLX p.

¹⁵ IDEM, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Sibiu, 1943, 404 p.

¹⁶ Diac. Ioan I. ICĂ jr., „*Filocalia* de la Sibiu, 1946-1948, în fața României sovietizate” în *Filotei Sinaitul, Trezia minții și cerul inimii. Integrala scrierilor*, Colecția Filocalica, Studiu introductiv și text stabilit de monahul Raffaele Ogliari, traducere și argument de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2009, pp. 15-16.

Dacă în *Filocalia grecească* se află, alături de „Capete despre dragoste”, „Tâlcuiri la Tatăl nostru” și „Capete gnostice”, o scriere numită „Cinci sute de capete referitoare la teologie și iconomie, virtute și păcat”, părintele Stăniloae, luând în calcul cercetările în domeniu întreprinse de W. Soppa și M. Th. Disdier, care au evidențiat faptul că din cele cinci sute de capete 422 sunt extrase din lucrarea „Răspunsuri către Talasie” și din scoliile acesteia, hotărăște să redea această „scriere în întregime pentru a înțelege mai bine cugetarea sfântului”¹⁷. Dacă volumul I din *Filocalia românească* aduna scrieri duhovnicești din Sfântul Antonie cel Mare, Evagrie Ponticul, Ioan Cassian, Marcu Ascetul, Diadoh al Foticeei și Isaia Pustnicul, volumul IV includea autori precum Isihie de la Sinai, Ioan Carpatiul, Teodor din Edessa, Talasie Libianul, Ioan Damaschinul, Filotei Sinaitul, avva Filimon, Teognost, Ilie Ecdicul și Teofan Monahul. Alături de introducerile realizate de părintele Stăniloae, care oferă datele necesare unei lecturi ușoare a textelor, notele extinse ale acestuia continuă într-un chip „organic” și firesc, devenind, în acest fel, un continuator fidel al gândirii și simțirii patristice¹⁸. În contextul instaurării comunismului autoritar, părintele Stăniloae a trebuit să părăsească Sibiul și să se mute la București unde a activat la Institutul Teologic din București ca profesor pentru candidații la doctorat. Astfel, proiectul de publicare a *Filocaliei românești* este interzis. Întemnițat timp de cinci ani de zile, ca fiind ostil guvernării comuniste, teologul român, începând din 1963, publică numai articole teologice care îi vor aduce un renume internațional. I se va permite publicare următoarelor șase volume din *Filocalie* după 28 de ani, în perioada 1976-1981: vol. V (1976), vol. VI (1977), vol. VII (1977), vol. VIII

¹⁷ Pr. Dumitru STĂNILOAE, „Cuvânt înainte la prima ediție” în *Filocalia sau culegere din scrierile sfinților Părinți cari arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, vol. III, Sfântul Maxim Mărturisitorul: Răspunsuri către Talasie, traducere din grecește, introducere și note de Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2004, pp. 8-9.

¹⁸ Horia-Roman PATAPIEVICI propunea ca *Filocalia românească* a părintelui Stăniloae să fie citită plecând de la notele de subsol la text, pentru a putea vedea legătura lor cu adevărat organică. În acest sens, Horia-Roman Patapievicu mărturisește: „Eu unul am făcut lucrul acesta cu *Filocalia* și pot să vă spun că, cu excepția volumului unu și patru, care nu au note de subsol decât la capitolele introductive la fiecare dintre autorii traduși, celelalte volume au din ce în ce mai abundente note care se desfășoară serial... foarte multe note nu sunt strictă erudiție, nu sunt tehnice, nu slujesc numai configurarea spațiului erudit sau însoțirea nespecialistului într-un domeniu complicat, ci sunt note foarte personale, sunt note de teologie, sunt note – și aceasta îmi place cel mai mult – care însoțesc textul cu o intenție duhovnicească” – „Dumitru Stăniloae și notele de subsol ale *Filocaliei*” în *Anuarul Facultății de Teologie „Patriarhul Justinian” din București* (2003-2004), p. 104.

(1979), vol. IX (1980), vol. X (1981). Ultimele două volume vor fi publicate abia după Revoluția din 1989: vol. XI (1990), vol. XII (1991)¹⁹. Cu volumul V, părintele Stăniloae continuă cel de-al doilea volum al *Filocaliei grecești*, adăugând în cel de-al VI-lea volum o selecție din scrierile Sfântului Simeon Noul Teolog. Mai mult decât atât, includerea și altor texte neexistente în *Filocalia grecească* continuă și în celelalte volume: Varsanufie și Ioan (vol. XI), avva Dorotei (vol. IX), „Scara” Sfântului Ioan Scărarul (vol. IX), Isaac Sirul (vol. X), un apendice dedicat isihasmului românesc cu texte din Sfântul Vasile de la Poiana Mărului în vol. VIII. În paralel cu a doua perioadă de publicare a *Filocaliei românești* (1976-1981), teologia românească este îmbogățită de către părintele Stăniloae cu cele trei volume de *Teologie Dogmatică Ortodoxă*²⁰ apărute în 1978, anul în care niciun volum filocalic nu este publicat. Intervalul dintre cea de-a doua perioadă de traducere și ultima îi permite teologului român publicarea altor lucrări teologice²¹. Departe de a epuiza lucrările teologice ale părintelui Stăniloae după 1981, trebuie menționat faptul că, teologul român publică și o serie de lucrări patristice integrate, în cea mai mare parte, în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești* inițiată de patriarhul Justin Moisescu. Dintre Sfinții Părinți și scriitorii bisericești traduși de părintele Stăniloae amintim: Clement Alexandrinul, Atanasie cel Mare, Grigorie de Nyssa, Grigorie Teologul, Dionisie Areopagitul, Maxim Mărturisitorul și Simeon Noul Teolog.

Veritabil „far de lumină într-un context dominat de întuneric și beznă”²², *Filocalia* părintelui Stăniloae rămâne un eveniment memorabil

¹⁹ Întreaga colecție a *Filocaliei românești* avea să fie publicată ulterior integral la prestigioasa editură Humanitas. În momentul de față, s-a reluat editarea *Filocaliei* părintelui Stăniloae la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Române. Din cele 12 volume, la Editura Patriarhiei Române au apărut 9 volume. Celelalte 3 volume sunt în curs de publicare.

²⁰ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I-III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1978. Lucrarea avea să cunoască ulterior încă două ediții: 1996-1997 și 2003.

²¹ IDEM, *Spiritualitatea ortodoxă în Mitropolitul Nicolae MLADIN (ed.)*, *Teologia morală ortodoxă*, vol. III, București, 1981. Lucrarea va fi republicată ulterior sub denumirea de *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și Mistica*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1993. O altă ediție avea să apară după 2000; alte lucrări ce merită amintite sunt: *Spiritualitate și comuniune în liturghia ortodoxă*, Craiova, 1986; o a doua ediție va fi publicată în 2004; *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Craiova, 1987. Departe de a epuiza lucrările teologice ale părintelui Stăniloae după 1981, trebuie menționat faptul că teologul român publică o serie de lucrări patristice integrate, în cea mai mare parte, în colecția *Filocalia*.

²² Maciej BIELAWSKI, *Părintele Dumitru Stăniloae, o viziune filocalică despre lume*, traducere și cuvânt înainte de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1998, p. 52.

pentru teologia și cultura românească în secolul XX. Ca niște puncte de lumină pe pergamentul sângeros al veacului ideologiilor ateiste, *Filocalia românească* a constituit aerul blajin care a mângâiat un neam plin de suferințe și nevoi. Este binecunoscută scrisoarea lui Emil Cioran către teologul român din 22 iunie 1985:

„Mult stimat Părinte Stăniloae, scump prieten,...V-am spus la Paris și țin să repet că *Filocalia* este un monument capital în istoria limbii noastre. În același timp, ce lecție de profunzime pentru un neam nefericit și ușurelnic. Din toate punctele de vedere, o asemenea operă, este chemată să joace un rol considerabil. Sunt nespus de mândru că vă cunosc de mai mult de o jumătate de veac. Cu tot respectul și cu toată prietenia lui Emil Cioran²³.

„Sub presiunea modelului epistemologic iluminist, disciplinele umaniste și teologia vor tinde să adopte imitativ modelul obiectivant al științelor exacte²⁴. Teologia Ortodoxă, la nivel academic, pășește imatură și naivă în modernitate, împrăștiindu-și instrumentarul teologiei scolastice odată cu integrarea acesteia în învățământul de stat.

Modernitatea a însemnat pentru teologie o îndelungată *captivitate babilonică*, datorită seducerii ei de către idealul metodei științifice. Aflată sub imperativul asimilării *obiective*, pretinsă garanție a metodologismului, teologia academică, atât cea occidentală cât și cea răsăriteană, și-a pierdut orice legătură cu modelul patristic al teologiei: unul în care discursul venea fie în prelungirea liturghiei, fie în întâmpinarea ei și a cărui utilitate era asigurată de apartenența dogmatică și sacramentală la Biserică. Astfel, ideologia Iluminismului umanist, deghizată în spatele unei *metodologii ariene* (Arhim. Iustin Popovici) a introdus și în sânul teologiei creștine ruptura dintre minte și inimă²⁵.

În această situație, teologia academică, „sedusă” de metodologii obiective și poate complexată în raporturile ei cu științele mai mult sau mai puțin exacte, s-a rupt de experiența și viața liturgico-duhovnicească, transformându-și discursul într-unul raționalist, scolastic, arid și ineficient

²³ Scrisoarea este preluată din textul conferinței doamnei Lidia Stăniloae susținută la Paris, în septembrie 2011, cu prilejul traducerii în limba franceză a cărții părintelui Stăniloae, *Ascetica și Mistica Bisericii Ortodoxe*. Textul poate fi consultat online la adresa <http://www.doxologia.ro/conferinte/lidia-staniloae-cu-cat-trecanii-tata-devine-tot-mai-de-neuitat> (05.08.2013).

²⁴ Diac. Ioan I. ICĂ jr., „Teologia ca deslușire a Tainei”, în Andrew LOUTH, *Deslușirea Tainei (Despre natura teologiei)*, traducere și postfață de Mihail Neamțu, Editura Deisis, Sibiu, 1999, p. 8.

²⁵ Mihail NEAMȚU, „Gâlceava dintre adevăr și metodă sau despre giudețul tradiției cu știința” în Andrew Louth, *op. cit.*, pp. 230-231.

aceleași vieți a Bisericii care pulsa ortodox. „S-a creat astfel o stare de acută discrepanță între teologia academică scolastică și moralistă a facultăților pe de o parte, și viața populară, respectiv tradiția liturgică și mistică proprie Ortodoxiei încă din epoca patristică și bizantină pe de altă parte”²⁶. Numeroși sunt teologii care au caracterizat această stare ca una de pseudomorfoză apuseană în teologia ortodoxă. Termenul „pseudomorfoză, aplicat Ortodoxiei înseamnă: un fenomen apare mai departe ca ortodox, însă din punct de vedere al conținutului a devenit deja romano-catolic sau protestant”²⁷. Căderea în această neautenticitate la nivel de metodă și instrumentar în teologia de școală, prin îndepărtarea de duhul Părinților Bisericii, nu a fost străină nici spațiului românesc în zorii modernității de după „lunga noapte a turcoitației în Balcani”²⁸. Raționalismul, istorismul și moralismul reprezentau traiectoriile de definire ale teologiei academice centrată pe secundar și devenită abstractă, încremenită în concepte și silogisme.

Divizată pe secții – biblică, istorică, sistematică și practică –, teologia academică devenea un demers rațional de analiză intelectuală și sistematizare teoretică și practică a Revelației divine: pe baza datelor pozitive oferite de științele biblice și istorice – care prezentau Sfânta Scriptură și Tradiția Bisericii în pozitivitatea lor –, teologia sistematică era expunerea rațională a sistemului doctrinei și moralei creștine, iar teologia practică analiza aplicarea concretă a principiilor biblice, dogmatice și morale în viața liturgică, pastorală și canonică a Bisericii.²⁹

Cu această teologie aridă, de care ulterior se va detașa, se confruntă și părintele Stăniloae în anii studenție la Cernăuți unde învățământul teologic, rațional și riguros științific, dar fără interes pentru semnificațiile duhovnicești ale adevărurilor de credință, era organizată după modelul german.

²⁶ Diac. Ioan I. Ică jr., „Părintele Alexander, mistagogia și teoria marii unificări în teologia ortodoxă” în Ierom. Alexander Golitzin, *Mistagogia - experiența lui Dumnezeu în Ortodoxie*, traducere și prezentare de Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1998, p. 6.

²⁷ Prof. Dr. Karl Christian FELMY, „Întâlnirea teologiei ortodoxe cu influențele apusene. O dezbateră a teoriei pseudomorfozei apusene a Ortodoxiei.” în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian” a Universității din București*, Editura Universității din București, 2008, p. 293.

²⁸ Pr. Prof. Dr. Ioan I. Ică, „Înnoirea în teologia ortodoxă contemporană: sens, probleme, dimensiuni” în Karl Christian FELMY, *Dogmatica experienței ecleziale. Înnoirea teologiei ortodoxe contemporane*, traducere și introducere Pr. Prof. Dr. Ioan Ică, Editura Deisis, Sibiu, 1999, p. 7.

²⁹ IDEM, *Canonul Ortodoxiei. Canonul Apostolic al primelor secole*, vol I, Editura Deisis/Stravropoleos, Sibiu, 2008, pp. 21-22.

Teologia ortodoxă a secolului al XX-lea a fost, așadar, marcată de ceea ce numim neo-sinteza patristică, elan teologic care își propunea recuperarea metodei și instrumentarului autentice de theologhisire, specifice și proprii spațiului teologic răsăritean, reînnoind discursul său prin întoarcerea la Părinții Bisericii, fără a condamna aspectului științific sau academic al teologiei, ci numai denunțând ruperea acesteia de dimensiunea harismatică, liturgică și filocalică. Deși renașterea patristică în teologia Bisericii de Răsărit a marcat secolul trecut și constituie, chiar și în secolul nostru, principalul program și direcție teologică, „aceasta este parte a unui fenomen mai larg în Ortodoxie” ale cărui *fons et origo* le reprezintă publicarea *Filocaliei*³⁰. Prin urmare, eforturile teologilor ortodocși de recuperare a metodologiei patristice de theologhisire vin în continuarea muncii de publicare (*Filocalia grecească*) și traducere a *Filocaliei* (Sfântul Paisie, Sfântul Teofan). Nu este de mirare că teologii secolului XX au simțit nevoia ca, în paralel cu publicarea operelor lor teologice ce aveau să marcheze această înnoire a discursului ortodox, să traducă colecția filocalică în limbile moderne. Traducerea *Filocaliei* în limba română de către părintele Stăniloae este ca un aluat din care a dospit nu numai opera sa teologică, dar și aluatul care, frământat cu grijă de generațiile de teologi români, poate continua demersul său teologic, în care paradigma autentică a theologhisirii este îmbinarea armonioasă dintre teologia harismatică și teologia științifică. Teologia academică legată de împărtășirea eclesială de Dumnezeu este absolut necesară comunității creștine. Nefiind dublată de dimensiunea liturgico-duhovnicească, ea devine sterilă, speculație gratuită, spectacol intelectual.

---

³⁰ Andrew LOUTH, „French Ressourcement theology and Orthodoxy: A Living Mutual Relationship?” în *Ressourcement: A Movement for Renewal in Twentieth Century Roman-Catholic Theology*, editată de Gabriel Flynn și Paul D. Murray, Oxford University Press, Oxford, 2012, p. 506. Pentru o mai profundă analiză a relației dintre publicarea *Filocaliei* și renașterea patristică din secolul XX, a se vedea Andrew LOUTH, „The Patristic Revival and its Protagonists” în *The Cambridge Companion to Orthodox Christian Theology*, editată de Mary B. Cunningham și Elizabeth Theokritoff, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, pp. 188-203. A se vedea și Ioan I. ICĂ jr., „Patristica și teologia modernă. Semnificația și actualitatea unui program teologic,” în rev. *Mitropolia Ardealului*, anul XXVII, nr. 10-12, 1982, Sibiu, p. 707; pe această temă de remarcat este și articolul lui Cristinel IOJA, „Dogmatic Orthodox Theology in the second half of the 20th century and the early 21st century and its representative figures” în *International Symposium of Orthodox Dogmatic Theology. Accentes and Perspectives of Orthodox Dogmatic Theology as part of Church Mission in Today's World. Arad 6-8 June 2007*, Coordinators Rev. Ph. D. Ioan Tulcan and Ph. D. Cristinel Ioja, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2007, pp. 95-120.

Este, aşadar, firesc să spunem că originile neo-sintezei patristice din secolul al XX-lea sunt înfipte în solul *Filocaliei* din care au rodit treptat direcțiile noi și creatoare ale teologilor ortodocși în demersul lor de redobândire „a cugetului patristic”.

Un teolog occidental, D. Neeser, remarca faptul că opera părintelui Stăniloae, „chiar în formele ei cele mai sistematizate”, este doxologie și rugăciune³¹. Există, aşadar, câteva caracteristici ale teologiei părintelui Stăniloae determinate de redescoperirea gândirii Părinților Bisericii, în special ai părinților filocalici, iar aceste caracteristici constituie totodată și direcții-testament ale gândirii marelui teolog român pe care teologia contemporană va trebui să le valorifice permanent în scopul de a oferi o teologie autentică ce respiră duhul patristic și este, deopotrivă, capabilă să răspundă nevoilor duhovnicești ale omului vremurilor noastre:

a) *descoperirea semnificațiilor duhovnicești ale adevărilor dogmatice.*

Cu toate că în rândul teologilor secolului al XX-lea, părintele Stăniloae, prin caracteristicile operei teologice, poate fi încadrat alături de teologi precum Lossky și Romanidis, originalitatea operei lui, aşezată sub înrăurirea duhului filocalic, se evidențiază prin eforturile constante de a raporta teologia academică și dogmele Bisericii la viața duhovnicească. Fără a diminua în vreun fel contribuțiile celorlalți teologi neopatristici putem spune că, totuși, teologia părintelui Dumitru Stăniloae rămâne nivelul cel mai ridicat la care Tradiția Bisericii a putut fi asumată și valorizată în așa manieră încât să poată fi actuală și să răspundă cerințelor omului recent prin redeschiderea accesului la dogme și la profunzimea conținutului lor duhovnicesc făcut concret în comuniunea eclezială, după cum însuși părintele mărturisește:

Ne-am străduit în această sinteză (*Teologia Dogmatică* – n.a.), ca și în acele studii, să descoperim semnificația duhovnicească a învățăturilor dogmatice, să evidențiem adevărul lor în corespondența lor cu trebuințele adânci ale sufletului care caută mântuirea și înaintează pe drumul ei în comuniunea cât mai pozitivă cu semenii, prin care ajunge la o anumită experiență a lui Dumnezeu, ca supremă comuniune și ca izvor al puterii de comuniune”³².

Cu alte cuvinte, „Părintele Stăniloae este totodată cel care a adus în teologia ortodoxă contemporană nu doar un alt suflu, prin respirația

³¹ D. NEESER, „The World: Gift of God and Scene of Humanity’s Response. Aspects of the Thought of Fr. Dumitru Stăniloae” în *The Ecumenical Review*, 3/1981, p. 272.

³² Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol I, Ediția a III-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003, p. 5.

Duhului, ci mai mult decât aceasta: a clădit pentru teologie un nou vad de reflecție, a impus criteriile duhovnicești ale tradiției și, mai ales, a deschis o viziune universalistă atât de proprie și de necesară ortodoxiei”³³.

b) *prin identitatea experienței duhovnicești cu Părinții Bisericii teologia stă în continuare firească cu tezaurul patristic și filocalic.*

Sunt foarte puține astăzi persoanele în pagina cărora să citim, chiar și retrospectiv, firescul vieții dat de împlinirea cu sârguință a vocației prin însăși conlucrarea cu Duhul lui Dumnezeu. Devenirea părintelui Stăniloae, grefată pe un secol întreg de istorie europeană, este, indubitabil, lucrarea providențială a Duhului Sfânt, prin asumarea în viața proprie a roadelor *Filocaliei* și a gândirii patristice:

Părintele Stăniloae a fost un teolog cu toate implicațiile acestei opțiuni [...] Mai concret, aceasta înseamnă că baza gândirii sale se află în Sfânta Scriptură, Tradiție, Părinții Bisericii (mai cu seamă Părinții greci și bizantini dinainte de secolul XVI), Liturghie, hotărârile și canoanele primelor șapte Sinoade ecumenice, iconografia, arhitectura și imnografia creștină³⁴,

dar mai presus de acestea, gândirea teologică a părintelui este rodul organic al experienței dumnezeirii și, deci, a Duhului Sfânt în propria-i viață.

Personal – spune Placide Deseille – am cunoscut trei teologi ortodocși care se numără printre cei mai mari ai epocii actuale: Vladimir Lossky, Părintele Popovici și Dumitru Stăniloae. Erau, într-adevăr, din aceeași *rasă* cu Părinții Bisericii. Concepția lor teologică rămânea cea a Sfinților Părinți. Toți trei aveau o viață duhovnicească și luminoasă.³⁵

Părintele Stăniloae nu este numai teologul care a tradus și publicat *Filocalia românească*, dar el continuă firesc pe Părinții Bisericii prin identitatea experienței duhovnicești care a stat la baza teologiei sale. Paginile teologiei părintelui Stăniloae sunt pagini filocalice. În persoana părintelui Stăniloae întâlnim teologul complet, rezultat al unei împreună conjugări la nivel existențial a teologiei harismatice cu teologia științifică sau academică, a lui *lex orandi* cu *lex credendi* (ca și în cazul Părinților Bisericii) și în care rugăciunea și iubirea către Dumnezeu și semenii au devenit dominante:

³³ Mihail NEAMȚU, „Confesiunea apostolică, hermeneutica Scripturii și limbajul teologic al Ortodoxiei”, în *Dumitru Stăniloae sau paradoxul teologiei*, volum coordonat de Teodor Baconsky și Bogdan Tătaru-Cazaban, Editura Anastasia, București, 2003, p. 316.

³⁴ Maciej BIELAVSKI, *op. cit.*, p. 74.

³⁵ Placide DESEILLE, *Nostalgia Ortodoxiei*, Editura Anastasia, București, 1995, p. 61.